

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

ЛОЙЗИК ВОЛОДИМИР ВЛАДИСЛАВОВИЧ

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕТНОСЕПАРАТИЗМУ
В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
(НА ПРИКЛАДІ ІСПАНІЇ, БЕЛЬГІЇ ТА ФРАНЦІЇ)**

052 – Політологія

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Зан Михайло Петрович
к.і.н., доцент

Ужгород – 2025

Faculty of the Social Sciences
Department of Political Science and Public Administration

Volodymyr Loizyk

**INSTITUTIONALIZATION OF ETHNO-SEPARATISM IN EU MEMBER
STATES (THE CASES OF SPAIN, BELGIUM, AND FRANCE)**

Graduate thesis of Master's degree

Supervisor: Candidate of Historical Science, Doc. *Mykhaylo Zan*

ABSTRACT

The relevance of this research is driven by the fact that ethno-separatist movements in EU member states not only pose a potential challenge to the territorial integrity and political stability of nation-states, but also generate new forms of political interaction, influence institutional design, and shape the dynamics of decentralization and regionalization reforms. Ethno-separatism is increasingly shifting from the sphere of protest activity to the domain of institutional politics, acquiring organizational, legal, and administrative characteristics. This transformation requires scholarly analysis both in terms of theoretical justification and from the standpoint of public administration practice.

Particular interest is drawn to the cases of Spain, Belgium, and France – states with different models of government structure (unitary, regionalized, and federal), varying degrees of decentralization, and distinctive historical conditions that shaped their ethno-separatist movements. The Basque Country, Flanders, and Corsica demonstrate different intensities and forms of political mobilization, as well as diverse trajectories of institutionalization, which makes it possible to compare the influence of political institutions on the dynamics of ethno-separatism. Analyzing these cases allows us to identify the key factors that either facilitate or restrain the

development of ethno-separatism and to assess the effectiveness of existing institutional mechanisms for managing ethnopolitical conflicts.

The aim of this master's thesis is to examine the processes of institutionalization of ethno-separatism in Spain (the Basques), Belgium (the Flemings), and France (the Corsicans), as well as to identify the factors that determine its spread, dynamics, and political consequences.

To achieve this aim, the author sets out to accomplish the following *objectives*:

- 1) to outline the theoretical and methodological foundations for the study of ethno-separatism;
- 2) to identify the stages of development of the Basque separatist movement in the Kingdom of Spain and the mechanisms of its institutionalization;
- 3) to examine the evolution and institutional format of the Flemish separatist movement in the Kingdom of Belgium;
- 4) to identify the stages of the Corsican separatist movement and the formation of Corsica's ethnic territorial autonomy within the French Republic.

The object of the study is ethno-separatist movements in the countries of the European Union.

The subject of the study is the institutionalization of ethno-separatism as a socio-political phenomenon, using the cases of Spain, Belgium, and France.

Structure of the Master's thesis includes an introduction, four chapters, conclusions and bibliography (64 titles).

Keywords: ethno-separatism, institutionalization, European Union, Spain, Belgium, France.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження етносепаратизму	9
Розділ 2. Етапи становлення баскського сепаратистського руху в Іспанії та механізми його інституціалізації	22
Розділ 3. Еволюція та інституційний формат фламандського сепаратистського руху в Бельгії	36
Розділ 4. Етапи корсиканського сепаратистського руху та формування етнічної територіальної автономії Корсики	49
Висновки	62
Список використаних джерел	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ характеризується посиленням етнополітичної мобілізації, зростанням ролі регіональних ідентичностей та активізацією рухів, спрямованих на розширення політичної автономії або набуття незалежності. У державах Європейського Союзу ці процеси набувають особливої актуальності, оскільки відбуваються в умовах усталеної демократичної системи, розвинених інститутів багаторівневого врядування та високих стандартів захисту прав меншин. Однією з ключових форм прояву таких тенденцій є етносепаратизм – громадсько-політичний рух або концепція, що ґрунтується на прагненні певної етнічної спільноти до відокремлення чи суттєвого розширення автономії в межах існуючої держави.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що етносепаратистські рухи у державах ЄС не лише становлять потенційний виклик територіальній цілісності й політичній стабільності національних держав, але й створюють нові форми політичної взаємодії, впливають на інституційний дизайн, визначають динаміку реформ децентралізації та регіоналізації. Етносепаратизм дедалі більше переходить зі сфери протестної активності у площину інституційної політики, набуваючи організаційних, правових та адміністративних ознак. Таке перетворення потребує наукового аналізу як з погляду теоретичного обґрунтування, так і з позицій практики публічного управління.

Особливий інтерес становлять випадки Іспанії, Бельгії та Франції – держав із різними моделями державного устрою (унітарною, регіоналізованою та федеративною), різною мірою децентралізації та своєрідними історичними умовами формування етносепаратистських рухів. Країна Басків, Фландрія та Корсика демонструють різну інтенсивність і форми політичної мобілізації, різні траєкторії інституціоналізації, що дає можливість порівняти вплив політичних інститутів на динаміку етносепаратизму. Аналіз цих кейсів дозволяє виділити нам ключові чинники, що сприяють або стримують розвиток етносепаратизму,

та оцінити ефективність існуючих інституційних механізмів управління етнополітичними конфліктами.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених регіоналізму, етнополітичним конфліктам та децентралізації, питання інституціоналізації етносепаратизму, тобто його трансформації з соціального руху в структурований політичний та адміністративний феномен, залишається недостатньо розробленим у політичній науці. Це визначає наукову новизну та практичну значущість обраної теми магістерської роботи, оскільки результати дослідження можуть сприяти поглибленню розуміння взаємодії етнічних груп та держави, прогнозуванню ризиків дезінтеграції та удосконаленню механізмів публічного управління етнополітичних процесів.

Метою магістерської роботи є висвітлення процесів інституціоналізації етносепаратизму в Іспанії (баски), Бельгії (фламандці) та Франції (корсиканці) та виявлення чинників, які зумовлюють його поширення, динаміку та політичні наслідки.

Для досягнення мети автор прагне до вирішення наступних **завдань**:

- 1) розкрити теоретико-методологічні засади дослідження етносепаратизму;
- 2) визначити етапи становлення баскського сепаратистського руху в Іспанському королівстві та механізми його інституціоналізації;
- 3) дослідити еволюцію та інституційний формат фламандського сепаратистського руху в Королівстві Бельгії;
- 4) виявити етапи корсиканського сепаратистського руху та формування етнічної територіальної автономії Корсики на теренах Французької республіки.

Об'єктом дослідження є етносепаратистські рухи в країнах Європейського Союзу.

Предметом дослідження є інституціоналізація етносепаратизму як суспільно-політичного явища на прикладі Іспанії, Бельгії та Франції.

Методологічну основу нашого дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: 1) системний підхід; 2) структурно-

функціональний аналіз; 3) інституційний підхід; 4) історичний метод; 5) метод аналізу документів.

Ступінь наукового вивчення проблеми. Відзначимо, що проблема етносепаратизму та його інституціоналізації широко досліджувалась у зарубіжній науковій літературі з різних теоретичних позицій. Значний внесок у розуміння етнополітичних процесів зробили зарубіжні дослідники, які розробляли концепції мультикультуралізму, національної ідентичності, консоціаціоналізму та федералізму [1; 6; 7; 13; 40].

Вітчизняна наука також звертає увагу на проблематику етнополітики, регіоналізму та механізмів захисту прав меншин, проте акценти українських досліджень відрізняються: українські вчені частіше фокусуються на порівняльному застосуванні зарубіжного досвіду в умовах пострадянської трансформації, на питаннях децентралізації, міжетнічного співіснування та запобігання конфліктам. Вітчизняні праці переважно використовують міждисциплінарні підходи, поєднуючи при цьому історичний, політико-правовий та інституційний аналіз й приділяють увагу практичним аспектам розробки політик у сфері регіонального розвитку і захисту мовно-культурних прав. Серед досліджень нашої проблематики варто виділити праці, авторами яких виступають К. Поліщук [23], О. Шаран [30], М. Мосора [14–20], О. Цебенко [29], М. Басараба [3–5], В. Лесняк [12], Т. Панас [21] та ін.

Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні процесів інституціоналізації етносепаратизму в трьох державах-членах ЄС (Іспанії, Бельгії та Франції), систематизації моделей його політичної та адміністративної реалізації та виявленні детермінант, що впливають на стабільність або ескалацію етнополітичних рухів.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його результатів для розроблення рекомендацій органам державної влади та місцевого самоврядування щодо удосконалення механізмів регулювання етнополітичних процесів, запобігання конфліктам та посилення ефективності політики децентралізації в Україні.

Структура роботи. Дипломна робота магістра складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (64 позиції).

У першому розділі висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження етносепаратизму, зокрема його причини, типології та трактування науковцями сутності та прояву в суспільстві.

В другому розділі розглядаються етапи становлення баскського сепаратистського руху в Іспанії та механізми його інституціалізації.

Третій розділ присвячений аналізу еволюції та інституційного формату фламандського сепаратистського руху в Бельгії в контексті основних етапів його становлення.

У четвертому розділі охарактеризовано етапи корсиканського сепаратистського руху та формування етнічної територіальної автономії Корсики.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОСЕПАРАТИЗМУ

У першу чергу варто сказати, що в науковій літературі немає єдиного підходу до тлумачення поняття «сепаратизм». Сепаратизм визначається як підхід до вирішення проблем, територіальний рух за відокремлення, а також політика та практика соціально-політичних рухів. Загалом, сепаратизм (від латинського *separatus* – «відокремлювати») у науковій літературі стосується теорії, політики та практики відокремлення частини території національної держави для створення нової незалежної держави або досягнення широкої автономії в рамках національної держави [8, с. 691].

Зауважимо, що виникнення сепаратистського руху можливе за виконання двох умов: дискримінації етнічних спільнот з боку державної влади та формування активної політичної еліти, здатної очолити цей рух [11, с. 121]. Водночас дискримінація може бути як політичною, так економічною. Політична дискримінація означає, що етнічна група, на відміну від домінуючої більшості, позбавлена політичних прав. Економічна дискримінація призводить до ситуації «внутрішньої колонізації», коли певні частини території як «периферія» стають своєрідним економічним донором для «центру».

У своїй науковій праці «Сепаратизм: демократія та дезінтеграція» американська дослідниця М. Спенсер стверджувала, що національна ідентичність є основною рушійною силою сепаратизму [53]. Відтак сепаратистські ідеології повинні ґрунтуватися на історичному досвіді національної незалежності в конкретному регіоні. Якщо ні, то вони повинні шукати підтримки незалежності в подібних територій або етнічних груп зі схожим походженням. Націоналісти можуть домовитися про певний рівень автономії для свого народу або регіонів, досягнувши угоди з центральним урядом [29, с. 93].

Для сепаратистів самовизначення завжди передбачає відмову від нації як політично єдиної територіальної одиниці, політичного та культурного поділу. Сепаратистські мотиви можуть бути політичними, економічними, етнічними, релігійними чи територіальними, і в цьому плані виділяють різні види сепаратизму. Найпоширенішим типом у сучасному світі є *етнічний сепаратизм (етносепаратизм)*, оскільки доволі багато етносоціальних спільнот здійснюють власне право на самовизначення й прагнуть реалізувати його шляхом створення власної держави [8, с. 693].

Етносепаратизм може розвиватися в двох наступних форматах: 1) *відкритий*, де засобами та методами реалізації сепаратистами своїх намірів є такі публічні дії, як заяви, масові акції протесту, відкрите протистояння зі зброєю тощо; 2) *прихований*, де засобами та методами реалізації сепаратистами своїх намірів є такі неpubлічні дії, як підпільна та анонімна терористична діяльність, застосування тиску на своїх опонентів через інші (треті) сторони [5, с. 301].

Як зазначає український дослідник М. Басараб, найбільш типовою «причиною виникнення етнічного сепартизму, як показує світовий історичний досвід, є різноманітного роду дискримінація, що виявляється в різних формах: політичній, економічній, екологічній, культурно-лінгвістичній, релігійно-конфесійній тощо. Одним з найбільш яскравих прикладів *політичної дискримінації* в сучасному світі є курдська проблема Туреччини. Там держава взагалі не визнає існування такого народу, як курди. Курди розцінюються як складова турецького народу, що проживають у гірській місцевості Туреччини» [4, с. 315–316].

Зазначимо, що в світовій практиці неодноразово спостерігалось, що *економічна нерівність та дискримінаційні умови* стають каталізаторами невдоволення з боку етнічних меншин і провокують розвиток етносепаратистських настроїв. Дослідники, зокрема, звертають увагу на те, що значна частина природних ресурсів Китаю (близько 80 % корисних копалин зосереджена в автономних регіонах Сіньцзян та Внутрішня Монголія – В. Л.).

Населення цих територій упродовж тривалого часу демонструє прагнення до політичного відокремлення та періодично вдається до дій сепаратистського характеру з метою реалізації права на самовизначення.

Культурно-лінгвістичний вимір дискримінації також є поширеним явищем. До класичних прикладів такого типу утисків належать обмеження мовних прав українців, які в різні історичні періоди проживали на території Польщі, Російської імперії та Радянського Союзу. У сучасному українському суспільстві ця проблема залишається предметом дискусій. Останніми роками простежується тенденція до відновлення мовного балансу на користь української мови після тривалого домінування російського культурного впливу. Водночас, навіть не зважаючи фактор російсько-української війни, частина російськомовного населення й надалі сприймає ці процеси як примусову українізацію, інтерпретуючи їх як прояв культурно-лінгвістичної дискримінації (лінгвоциду) [4, с. 317].

Активна діяльність етнічних еліт у середовищі етнічних меншин в окремих регіонах країни може створювати передумови для формування сепаратистських настроїв. Зокрема, російська та кримськотатарська етнічні громади володіли (маємо на увазі час до початку російсько-української війни у лютому 2014 року – В.Л.) розвиненими громадсько-політичними структурами, вплив яких виходив за межі України та підтримувався зовнішніми акторами. Представники регіональних політичних кіл неодноразово порушували питання необхідності посилення децентралізації та федералізації державної влади. Таким чином, функціонування потужних автономних регіональних еліт може виступати фактором, що сприяє виникненню та підтримці етносепаратизму. Цю загрозу підтверджує практика: саме промислові та політичні еліти регіонів з високою часткою російськомовного населення найчастіше демонстрували відцентрові тенденції. Це стосується індустріальних областей Південного Сходу України [4, с. 319].

У політологічній літературі існує кілька підходів до *типологізації етносепаратизму*, що дозволяють систематизувати його форми, визначити

мотиви етнічних груп та проаналізувати вплив інституційних чинників на розвиток сепаратистських рухів. Узагальнення різних підходів дає можливість виділити найпоширеніші класифікації цього феномену.

Однією з базових класифікацій етносепаратизму є його *типологія за ступенем політичних вимог*. У її межах розрізняють:

- 1) *культурно-лінгвістичний сепаратизм*, що проявляється у вимогах розширення мовних та культурних прав (шотландці, валійці у Великій Британії);
- 2) *автономістський сепаратизм*, спрямований на здобуття ширших повноважень регіонального самоврядування (Каталонія, Північна Італія);
- 3) *державницький сепаратизм*, метою якого є повна політична незалежність (до прикладу, Косово, Південний Судан).

Слід зауважити, що американський дослідник В. Коннор також виокремлював форми етносепаратизму *залежно від інтенсивності політичних претензій етнічної групи*, зокрема: 1) *помірний (автономістський) етносепаратизм* (вимоги розширення автономії, самоврядування, зміни розподілу владних повноважень); 2) *радикальний (незалежницький) етносепаратизм* (прагнення до створення суверенної держави та повного політичного відокремлення) [27, с. 92]. Отож, ця типологія відображає ескалацію вимог етнічних груп від символічного визнання до створення власної держави.

Інший поширений у політичній науці підхід ґрунтується на *характері засобів політичної мобілізації*. Відповідно до нього виокремлюють:

- 1) *мирний (ненасильницький) етносепаратизм*, що реалізується через вибори, референдуми, судові процедури та інституційний діалог (Каталонія, Шотландія);
- 2) *насильницький сепаратизм*, який включає збройні повстання, терористичні акції або тривалий етнополітичний конфлікт (активна

фаза боротьби басків у рамках воєнізованої організації ЕТА; діяльність ІРА в Північній Ірландії).

Такий підхід дозволяє оцінити рівень радикалізації руху та його здатність до переговорів.

Відомий є також поділ за геополітичним виміром, у рамках якого дослідники виділяють: 1) *внутрішній сепаратизм*, спрямований проти центрального уряду чинної держави (каталонці, баски); 2) *транскордонний сепаратизм*, коли етнічна група, розподілена між кількома країнами, прагне об'єднання у межах одного політичного утворення (курдський та сомалійський кейси). Цей підхід демонструє, що етносепаратизм не завжди є виключно внутрішньою проблемою держави, а часто залежить від позиції сусідніх країн.

У межах інституціональних досліджень застосовується *типологія за моделлю державного устрою*. Етносепаратистські рухи по-різному проявляються в:

- 1) *унітарних державах*, де обмеженість регіональної автономії може провокувати радикалізацію (до прикладу, Франція – Корсика);
- 2) *регіоналізованих унітарних державах*, у яких часткове розширення повноважень створює легальні канали політичної мобілізації (каталонці, баски, галісійці в Іспанському королівстві);
- 3) *федеративних державах*, де інституційна автономія може як стабілізувати, так і підсилити рухи за незалежність (фламандський рух у Бельгії; провінція Квебек у Канаді).

Вказана типологія дозволяє пов'язати інституційні можливості з поведінкою етнічних акторів.

Деякі дослідники пропонують поділяти етносепаратизм за соціально-економічною мотивацією. Відтак виокремлюють:

- 1) *сепаратизм «заможних регіонів»* (Каталонія, Фландрія), що прагнуть контролювати власні фінансові ресурси;
- 2) *сепаратизм «дефіцитних регіонів»*, які вважають, що центр їх ігнорує або експлуатує (Косово до 2008 року).

Зазначимо, що економічний вимір дозволяє краще зрозуміти, чому одні регіони наполягають на самодостатності, а інші на виході з-під контролю центральної влади.

Як бачимо, багатоманіття наведених вище типологій етносепаратизму свідчить про складність та багатовимірність цього явища. Різні класифікації дають змогу всебічно охарактеризувати мотивацію етнічних груп, механізми їх політичної мобілізації та інституційні умови, що визначають можливості або обмеження сепаратистських прагнень.

Розглянувши причини виникнення та типології етносепаратизму далі проаналізуємо теоретико-концептуальні підходи до його розуміння в працях відомих учених, які його вивчали.

Модерністський підхід (Е. Гелнер, Б. Андерсон) розглядає етносепаратизм як продукт модернізації, державотворчих потреб і масової освіти. Він представлений науковими працями Е. Гелнера та Б. Андерсона та ґрунтується на тезі про те, що етнічність і націоналізм є продуктами модерної доби та формуються під впливом соціально-економічних трансформацій [1; 7]. Зокрема, на думку Е. Гелнера, у процесі переходу до індустріального суспільства виникає потреба у культурній стандартизації, яка забезпечує ефективне функціонування економіки та державних інститутів. Саме невідповідність між культурною однорідністю, яка потрібна індустріальній державі, та культурним різноманіттям імперських структур часто породжує конфлікти, що можуть набувати сепаратистського характеру. Видатний вчений Е. Гелнер наголошував, що націоналізм виникає не тому, що «нації пробуджуються», а тому, що модернізація створює умови для появи етнічних спільнот, які прагнуть власне політичної самореалізації [7].

Б. Андерсон розвинув модерністську інтерпретацію, запропонувавши концепт так званих «уявлених спільнот». Він стверджував, що нації – це соціальні конструкції, сформовані завдяки розвитку друкованого капіталізму, масової комунікації та нових форм колективної ідентичності. У цьому контексті етносепаратизм є не «давнім» прагненням, а результатом модерних механізмів

уявлення спільності, коли етнічна група починає усвідомлювати себе як окремий політичний суб'єкт. Саме поширення національної ідеології через медіа, освіту та політичний дискурс перетворює етнічну свідомість на рух за автономію або незалежність [1].

Етноісторичний підхід (Ентоні Д. Сміт) наголошує на неперервності етнічних спільнот в історичному часі. Етноісторичний підхід, сформований у працях Е.Д. Сміта та послідовників етносимволізму, пояснює етносепаратизм через історичну глибину етнічної ідентичності та значення колективної пам'яті. На відміну від модерністів, які розглядають нації як продукт модерної епохи, етноісторики наголошують на довготривалості етнічних спільнот, їхньому корінні у традиційних культурних структурах, символах, міфах походження та історичних наративах. Е.Д. Сміт вважав, що сучасні нації спираються на так звані етнічні ядра (*ethnies*) – спільноти, сформовані задовго до процесів модернізації, які забезпечують тяглість культурних традицій, мови, релігійних практик і колективної пам'яті. Саме ця історична спадковість, на його думку, формує основу для політичної мобілізації та може слугувати джерелом сепаратистських прагнень [24].

У межах етноісторичного підходу етносепаратизм розглядається як політичне продовження історичних претензій етнічної групи, яка володіє власною територією, культурною специфікою та уявленням про спільну долю. Якщо етнічна група має чітко виражені історичні символи (міфи про спільних предків, сакральні місця, героїчні історичні події – В.Л.), то він здатний формувати сильну етнічну солідарність, яка підживлює прагнення до самоврядування або незалежності. Як підкреслював Е.Д. Сміт, саме історичні образи та символи є ключовими у формуванні політичної легітимації сепаратистських рухів [24].

У цьому контексті етносепаратизм не є випадковою реакцією на сучасні політичні виклики, а постає результатом тривалої еволюції етнічної ідентичності та накопичених історичних образ і амбіцій. Етноісторичний підхід також акцентує на ролі історичних еліт (інтелігенції, духовенства, культурних

лідерів), які відтворюють та переосмислюють колективну пам'ять, перетворюючи її на політичний ресурс. Це особливо помітно у випадках етносепаратистських рухів у Каталонії, Шотландії чи на Корсиці, де сепаратистські вимоги ґрунтуються на історичних аргументах про колишню державність, автономію або специфічну етнокультурну традицію [26, с. 85, 108].

Принагідно зауважимо, що етноісторичний підхід досить поширений у працях вітчизняних науковців. Зокрема, як зазначає український учений В. Панібудьласка, етносепаратизм «має свої глибокі історичні коріння. Дослідники цієї проблеми вже зробили перші кроки у вивченні його виникнення в період Римської імперії, коли вона почала розпадатися на окремі держави. Своєрідні особливості сепаратизму виявилися в добу Середньовіччя, зокрема в церковно-релігійній сфері. Потужний імпульс до розвитку сепаратистських рухів зробила Велика Французська революція, проголосивши «Свободу, Рівність і Братерство», ідеї якої дійшли і до слов'янських народів» [22, с. 307].

Концепції етнічної мобілізації та вибору стратегій (Д. Горовіц, Т. Гур та ін.). Відомий етноконфліктолог Д. Горовіц та інші дослідники етнічних конфліктів розробили теорії, які пов'язують мобілізацію з інтересами еліт, страхом домінування та структурою політичного доступу. В рамках теорій етнічної мобілізації, представлених у наукових працях Д. Горовіца, Т. Гура, Дж. Фірона та Д. Лейтона, етносепаратизм розглядається як результат раціонального вибору та стратегічної поведінки етнічних груп, які прагнуть максимізувати свої політичні, економічні й безпекові інтереси. Д. Горовіц у своїй класичній праці «*Ethnic Groups in Conflict*» наголошував, що етнічні рухи виникають під впливом емоційних чинників, історичних образ, конкуренції між групами, але їхня політична активізація має стратегічний характер [48]. Етнічні спільноти оцінюють можливості впливу на державну політику та обирають між поміркованими вимогами автономії й радикальним шляхом відокремлення залежно від співвідношення сил із центром.

Т. Гур у концепції «відносної депривації» доводив, що мобілізація етнічних груп посилюється тоді, коли між очікуваними та реальними політичними чи соціально-економічними умовами виникає дисбаланс. Таке відчуття несправедливості стає каталізатором радикальних форм протесту, включно із сепаратистськими [62]. Фірон і Лейтон, застосовуючи раціоналістичні моделі, аналізували етнічний конфлікт як наслідок стратегічної взаємодії між групами та державою. На їхню думку, етносепаратизм виникає тоді, коли центральна влада не може гарантувати безпеку, рівні права або політичне представництво, що спонукає етнічні еліти обирати стратегію політичного відокремлення як найбільш вигідну.

Як бачимо, в цьому підході важливе місце посідає роль етнічних еліт, які визначають тактику боротьби та здатні каналізувати колективні емоції у політичну мобілізацію. Еліти обирають між стратегіями кооперації з державою, вимогами автономії чи курсом на незалежність, оцінюючи підтримку населення, зовнішню допомогу, ризики репресій та можливості інституційних змін. Саме тому етносепаратизм розглядається не лише як емоційний або історичний феномен, а як результат стратегічних рішень, спрямованих на досягнення максимальної політичної автономії або повного суверенітету.

Консоціаціоналізм (А. Лейпхарт та ін.). Учений Аренд Лейпхарт запропонував концепцію консоціаціоналізму як моделі управління політично поділеними суспільствами через елітарні угоди, пропорційне представництво й вето для захисту групових інтересів; це важливий інструмент для аналізу того, як інституції здатні вбудувати етнополітичні вимоги у формальні механізми. На відміну від моделей мажоритарної демократії, консоціаціоналізм виходить із припущення, що етнічно та культурно розділені суспільства потребують особливих механізмів політичного балансу, які дозволяють уникнути домінування однієї групи над іншими. А. Лейпхарт підкреслює, що стабільність у таких державах можлива лише за умови широкої участі всіх основних етнічних груп у процесі прийняття рішень [13].

Основні елементи консоціаціональної моделі включають пропорційне представництво, автономію груп, коаліційний уряд за участю всіх значущих сегментів суспільства та право вето з питань, важливих для меншин. Застосування цих інститутів спрямоване на зменшення ризику радикалізації етнічних спільнот, оскільки вони отримують формальні гарантії політичного впливу та можливість захисту своїх інтересів. Саме тому А. Лейпхарт та інші дослідники розглядають консоціаціоналізм як ефективний механізм стримування етносепаратистських тенденцій [13].

Конструктивістський підхід (Р. Брюбейкер та ін.). Вчений Р. Брюбейкер і інші сучасні соціологи підкреслюють роль «винаходження» ідентичностей та політичних градацій, що виходить за межі статичних категорій. Ці підходи корисні для вивчення, як політичні актори формують «етнічні» вимоги у конкретних інституційних контекстах.

Конструктивістський підхід, представлений насамперед у працях Роджерса Брюбейкера, трактує етносепаратизм як результат соціального конструювання етнічних меж, ідентичностей та групової мобілізації. На відміну від примордіалістів чи етноісториків, конструктивісти не розглядають етнічні спільноти як сталі й об'єктивно визначені; навпаки, вони наголошують на тому, що етнічність є гнучким, змінним та контекстуальним феноменом. Р. Брюбейкер у наукових монографіях «*Ethnicity without Groups*» та «*Nationalism Reframed*» доводить, що етнічні групи не існують як чітко окреслені сутності, а формуються через дискурси, політичні практики, символічні кордони та дії еліт, які «викликають» групу до політичного життя [6].

У межах конструктивістського підходу етносепаратизм розглядається як результат процесу «групотворення» (group-making), коли соціальні актори (політичні лідери, медіа, інтелектуальні кола тощо) створюють уявлення про етнічну спільноту як окремий політичний суб'єкт, здатний претендувати на автономію чи незалежність. Значну роль відіграє також політична можливість: етнічні лідери активно формують ідентичності тоді, коли політичне середовище сприяє артикуляції сепаратистських вимог.

Інші конструктивісти, зокрема Ф. Барт і К. Калхун, підкреслюють, що етнічні конфлікти та сепаратистські рухи виникають там, де символічні кордони між «своїми» та «чужими» посилюються політичними інститутами, конкуренцією за ресурси або дискурсивними практиками [27, с. 91]. У цьому сенсі етносепаратизм є не лише реакцією на старі історичні образи, а насамперед продуктом сучасних інтерпретацій і комунікацій, які визначають, хто належить до спільноти, а хто – ні.

Отже, конструктивістський підхід пояснює етносепаратизм як динамічний соціальний процес, зумовлений політичним дискурсом, діяльністю еліт та контекстуальними змінами, що формують нові уявлення про колективну ідентичність. Це дозволяє зрозуміти, чому сепаратистські рухи можуть різко посилюватися навіть у тих регіонах, де історичні передумови були відносно слабкими.

Таким чином, підсумовуючи сказане в першому розділі магістерської роботи, можна твердити, що в наукових працях учених є багато підходів до типології етносепаратизму. Його можна класифікувати за масштабом політичних вимог: від культурної автономії до повної політичної незалежності. За характером мотивації виокремлюють етнокультурний сепаратизм, спрямований на збереження мови та традицій, і етнополітичний, що акцентує на владі та самоврядуванні. За ступенем історичної тягlosti виділяють традиційний сепаратизм, який ґрунтується на давніх уявленнях про окремішність, і новітній, спричинений сучасними політичними та соціально-економічними змінами. За інтенсивністю протестної поведінки існує мирний сепаратизм, що проявляється через політичний діалог і вибори, та радикальний, який може включати насильницькі дії. З погляду територіального виміру етносепаратизм поділяється на регіональний, пов'язаний з конкретною історичною територією, та діаспорний, коли рух підтримується етнічною спільнотою за межами регіону. За ступенем міжнародного впливу розрізняють внутрішній сепаратизм, що розвивається без зовнішньої підтримки, та транснаціоналізований, де ключову роль відіграють зовнішні актори. Крім того,

за формою організації рухів говорять про інституціоналізований сепаратизм із чіткою політичною структурою та спонтанний, що виникає внаслідок короткотривалої кризової ситуації.

Аналіз основних наукових підходів (модерністського, етноісторичного та консоціаціоналістського, конструктивістського підходів та концепції етнічної мобілізації) дає нам змогу комплексно осмислити етносепаратизм як складне суспільно-політичне явище, детерміноване як історичними, так і сучасними факторами. Зокрема, модерністські теорії наголошують на тому, що етносепаратизм виникає в контексті модернізації, формування національних держав, поширення масової політики та політичної участі. Згідно з ними, зростання комунікацій, урбанізація, бюрократизація та інституційне включення етнічних груп формують умови, у яких етнічні спільноти починають політизувати власну ідентичність і висувати вимоги щодо автономії чи незалежності. У цьому підході сепаратизм розглядається як раціональний продукт модерності, у межах якої групи прагнуть доступу до влади, ресурсів і самоврядування.

Етноісторичний підхід, представлений зокрема Е.Д. Смітом, пропонує інше пояснення: витоки етносепаратизму пов'язані з тривалими історичними традиціями, етнічними міфами, символічними ресурсами та колективними спогадами. Згідно з цією логікою, сепаратистські рухи стають можливими там, де існують давні уявлення спільноти про власну історичну територію, культурну винятковість і політичну суб'єктність. Цей підхід наголошує на глибших цивілізаційних та культурних чинниках, що роблять етнічні спільноти більш або менш схильними до мобілізації та протесту проти центральної влади.

Консоціаціоналізм А. Лейпхарта розглядає етносепаратизм не лише як загрозу стабільності, а як наслідок дефіциту інклюзивного врядування у багатокультурних суспільствах. З позицій цього підходу, сепаратистські настрої можуть бути значно зменшені через інституційні механізми поділу влади, політичної автономії, взаємного вето, пропорційності та міжелітарних угод. Таким чином, консоціаціоналізм пропонує не стільки теоретичне пояснення

походження сепаратизму, скільки практичні рецепти його пом'якшення та запобігання через інклюзивні моделі демократії.

Підходи етнічної мобілізації (Д. Горовіц та ін.) трактують етносепаратизм як результат стратегічної поведінки етнічних еліт, які використовують ідентичність як ресурс для розширення власного впливу. У цьому контексті важливими стають конфліктні взаємодії між групами, політика стимулів і винагород, а також здатність еліт обирати радикальні чи помірковані стратегії залежно від політичної конкуренції, інституційного дизайну та структури міжетнічних відносин. Етносепаратизм тут постає як варіант політичної стратегії, що може бути активізована або, навпаки, нейтралізована.

Конструктивістський підхід (Р. Брюейкер та ін.) пропонує додатковий вимір: він вказує, що етносепаратизм не є прямим продуктом «об'єктивних» етнічних відмінностей, а формується як результат соціального конструювання групових меж, дискурсивних практик, політичних наративів та інституційних категоризацій. Згідно з конструктивістами, політичні актори, медіа, держава та міжнародні організації постійно відтворюють способи «бачення» етнічних груп, що й визначає, чи набуде етнічність форми мирної конкуренції, чи перетвориться на сепаратистську мобілізацію.

Загалом усі підходи демонструють, що етносепаратизм є багатофакторним явищем, у якому поєднуються історичні наративи, соціальні процеси модернізації, інституційні моделі влади, елітні стратегії та процеси конструювання ідентичності. Комплексне поєднання зазначених концепцій дозволяє найповніше зрозуміти природу етносепаратизму й виявити можливі шляхи його врегулювання.

РОЗДІЛ 2

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ БАСКСЬКОГО СЕПАРАТИСТСЬКОГО РУХУ В ІСПАНІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ

Баскський етносепаратизм в Іспанії є одним із найтриваліших та найвпливовіших етнонаціональних рухів у Західній Європі. Його витoki пов'язані з прагненням басків зберегти культурну, мовну та політичну самобутність у межах іспанської держави. Протягом ХХ ст. етносепаратистський рух басків пройшов шлях від культурного націоналізму до радикалізованих форм боротьби, а згодом до політичної інституціоналізації в умовах демократизації Іспанського королівства. Сьогодні баскський сепаратизм переважно реалізується у мирних політичних формах, залишаючись важливим чинником регіональної ідентичності та міждержавних взаємин. У рамках його становлення й розвитку можемо виокремити шість основних етапів.

Перший етап (формування модерного баскського етнонаціоналізму (кінець ХІХ – початок ХХ ст.).

Початок етносепаратизму пов'язують з діяльністю Сабіно Арани, який створив першу націоналістичну організацію Баскську націоналістичну партію (*Partido Nacionalista Vasco*). У цей період формується ідеологія окремішності басків, підкреслюється їхня «расова» та культурна унікальність, мовна відмінність та право на самоврядування.

Слід зауважити, що перший етап розвитку баскського етносепаратизму, який охоплює кінець ХІХ – початок ХХ ст., пов'язаний передусім із формуванням модерного баскського націоналізму та діяльністю засновника ідеології політичного баскізму Сабіно Арани. В цей період відбувається перехід від локальних етнокультурних форм самоідентифікації до створення цілісної національної доктрини, що обґрунтовує право басків на політичне самовизначення. В теоретичних студіях етнонаціоналізму цей етап вчені визначають як «народження модерного баскського національного проекту», що

постає на перетині модернізаційних процесів та зростання національних рухів у Європі [1; 7].

Згідно з модерністською перспективою, яку розробили Е. Геллнер та Б. Андерсон, націоналізм формується в умовах капіталістичної модернізації, урбанізації та зміни соціальних структур. Баскська територія наприкінці XIX ст. переживала саме такі трансформації: стрімкий розвиток промисловості в Більбао, зростання міграційних потоків із Кастилії та впровадження централізованих державних інститутів. Як зазначають дослідники, модернізація спричинила відчуття загрози для традиційної баскської культури, мови та локальних автономних прав фуерос (громад басків), які зберігалися століттями [38; 46]. В цих умовах виникає потреба у формуванні нової політичної ідентичності, здатної протистояти культурній уніфікації.

Ключовим ідеологом цього процесу став Сабіно Арана, який у своїх працях систематизував міфологізоване уявлення про басків як окремий «етнорегіональний народ» із власною мовою, походженням і характером. Він створив концепцію «Euzkadi», тобто об'єднаної баскської батьківщини, до якої повинні входити всі історичні провінції баскського розселення. Дослідники підкреслюють, що С. Арана сформував перший завершений проект політичного націоналізму, який поєднав культурну окремішність із політичною програмою автономії або незалежності [41].

Етноісторичний напрям, представлений працями Е.Д. Сміта, також дозволяє краще зрозуміти ранній баскізм. Він підкреслює роль «етнічних ядер» (ethnie) спільнот із тривалими історичними традиціями, які стають підґрунтям модерних націй [26, с. 47–51]. У басків таким етнічним ядром стала поєднана дія трьох чинників: збереження унікальної мови еускера, локальних звичаїв і традицій соціальної взаємодії (фуерос) та історичної пам'яті про автономні форми самоуправління. Саме ці елементи С. Арана використав для побудови модерної національної ідеології, надавши етнічній традиції політичного змісту.

Згідно з етнополітичними дослідженнями Е.Д. Сміта та В. Коннора, важливим чинником формування сепаратистських рухів є протиставлення «ми

– вони», що виникає в умовах політичного чи культурного тиску більшості на меншість [40]. У випадку басків таке протиставлення формувалося внаслідок скасування фуерос після карлістських воєн (1876), що сприймалося як порушення історичних прав регіону. Кастилізація адміністративної системи та домінування іспанської мови стали підґрунтям для зростання етнополітичної мобілізації.

У 1895 році С. Арана заснував Баскську націоналістичну партію (*Partido Nacionalista Vasco*), яка стала головним інституційним інструментом політичного баскізму. Цей крок означав перехід від культурного та публіцистичного націоналізму до організованої політичної діяльності. Дослідження Е. Конверсі підкреслюють, що створення Баскської націоналістичної партії заклало підвалини для інституціоналізації сепаратистського руху, оскільки партія об'єднала різні соціальні групи навколо вимог автономії та захисту баскської ідентичності [41].

Особливої ваги в цей період набуває мовне питання. Мова еускера, яка не належить до жодної мовної групи в світі, розглядалася націоналістами як символ етнокультурної оригінальності, що відрізняє басків від іспанців та французів. Дослідники відзначають, що саме мовний чинник став центральним елементом національного дискурсу та інструментом мобілізації громадськості [33]. Мовна політика націоналістів (створення словників, стандартизації граматики та ін.) сприяла зміцненню власне етнокультурного фундаменту сепаратистського руху.

На думку вчених, перший етап баскського сепаратизму вирізняється переважно культурною й символічною, а не військово-політичною спрямованістю [37]. Хоча ідеї С. Арани були радикальними з погляду іспанського централізму, вони реалізовувалися винятково мирними засобами (через культурні організації, пресу, громадські рухи та політичні кампанії тощо). Унаслідок цього на початку ХХ ст. баскський націоналізм перетворився на потужний ідеологічний рух, здатний впливати на регіональну політику та формувати масові настрої.

Важливо наголосити на тому, що цей період став основою для подальшої радикалізації руху у ХХ ст. Як зазначав дослідник Р. Кларк, саме модерністська культурно-політична матриця, закладена С. Араною, згодом слугувала ресурсом для молодих націоналістів 1950–1960-х років, які заснували організацію ЕТА [37]. Таким чином, на першому етапі формується ідеологічний, культурний та організаційний фундамент, на якому базуватимуться подальші етапи еволюції руху.

Другий етап (радикалізація та політизація сепаратистського руху басків Іспанії (1920–1930-ті роки).

Міжвоєнний період у Європі відіграв вирішальну роль у перетворенні баскського націоналізму з культурно-громадського руху на виразну політичну силу, здатну ставити амбітні політичні вимоги. Поєднання внутрішньодержавних трансформацій в Іспанії (економічна модернізація, посилення централізації та політична криза – В.Л.), регіональних соціальних змін (урбанізація, індустріалізація Басконії тощо) та ідеологічного розвитку націоналістичного дискурсу сприяли як радикалізації частин руху, так і його подільшій політичній інституціоналізації [37; 41].

На початку 1920-х роках баскський націоналізм представлений переважно Баскською націоналістичною партією та етнокультурними організаціями (асоціаціями, газетами, шкільними ініціативами – В.Л.) які відстоювали збереження мови еускера, фуерос та місцевих звичаїв. Проте соціально-економічні зміни у провінції Біскайя, зокрема, інтенсивне промислове зростання навколо м. Більбао, призвели до суттєвих змін у соціальній структурі. З'явилася велика робітнича маса, збільшилася міська бідність та суспільно-політична поляризація [44; 46]. Ці зміни розширили соціальну базу націоналістичних ідей за межі традиційної католицької інтелігенції, але одночасно підштовхнули рух до перегляду тактик і цілей.

Політична ситуація в Іспанії ускладнилася приходом до влади диктатури Мігеля Прімо де Рівери (1923–1930 роки). Режим проводив централізаційну політику та обмежував свободу політичної діяльності, що ускладнювало

легальні форми політичного представництва для регіональних рухів [55]. Репресії й заборони спричинили парадоксальний ефект. За відсутності легальних каналів для вираження вимог частина активістів шукала більш радикальні шляхи організації, що заклало ґрунт для подальшого розширення руху на помірковані й радикальні течії.

Суперечності всередині самого баскського руху посилювалися також під впливом ідейних течій: консервативно-католицький вектор Баскської націоналістичної партії протистояв лівим соціально-революційним ідеям, які проникали в середовища робітничих мас. Ця ідеологічна поляризація створила передумови для появи рухів, які поєднували націоналістичну риторику з радикальними соціально-політичними програмами [44]. Саме в цих умовах у наступні десятиліття й з'явиться ЕТА, але корені її радикалізації закладаються вже в 1920–1930-х роках.

Другим важливим чинником стала активізація політичної організації та прагнення до інституційного визнання. Після падіння диктатури та встановлення Другої Республіки (1931) баскські активісти отримали можливість відстоювати свої вимоги у національних інституціях. Проте період підготовки автономних статутів супроводжувався гострими політичними зіткненнями. Запеклі дебати щодо територіального обсягу автономії, ролі церкви і мовної політики загострили конфронтацію між іспанським центром, баскськими поміркованими силами і радикалізованими групами [41]. Ці суперечки ще більш політизували рух, адже питання автономії перестало бути суто культурним й стало політичною програмою з вимогами владних повноважень.

Велику роль у політизації баскської етнічності відігравали також мобілізаційні практики: створення регіональних партійних структур, участь у виборах, формування коаліцій із іншими іспанськими політичними силами та використання преси як інструменту формування національної свідомості. В свою чергу Баскська націоналістична партія, комбінуючи релігійну консервативну платформу з прагматичною політичною діяльністю, намагалася

отримати офіційну автономію через переговори і законодавчі процедури. Такий інституційний шлях посилював легітимність націоналістичних гасел, одночасно підштовхуючи радикальні групи до пошуку альтернативних методів, коли переговори затримувалися або зустрічали опір [41; 46].

Не менш важливим була роль міжнародних та діаспорних зв'язків. Баскські еміграційні групи в Франції та Латинській Америці підтримувала культурну активність і політичну координацію а також забезпечували фінансові й інформаційні канали для сепаратистського руху в рамках цього етапу. Емігрантські кола сприяли політичній мобілізації, поширенню ідей та формуванню міжнародної підтримки баскського етнополітичного питання, що підвищувало впевненість місцевих активістів у можливості досягнення політичних цілей у майбутньому.

Третій етап (репресії та підпілля в епоху Ф. Франко (1939–1975 роки)).

Після перемоги Ф. Франко культурна автономія басків була ліквідована, мова басків заборонена, а національні символи – переслідуювані. У цих умовах відбувається радикалізація частини руху та виникає організація *Euskadi Ta Askatasuna* (1959), яка обрала шлях насильницької боротьби за незалежність.

Відзначимо, що після завершення Громадянської війни в Іспанії та встановлення режиму Ф. Франко баскський етносепаратизм вступив у нову фазу, яку дослідники визначають як період масових репресій, насильницької асиміляції та формування підпільного опору. На думку Е. Дагнаїта, саме 1939 рік став переломним моментом, коли «баскський націоналізм опинився перед загрозою фізичного та політичного знищення» [44]. Франкістська держава прагнула повної уніфікації країни, ліквідації регіональних автономій та створення централізованої «єдиної іспанської нації», що автоматично перетворювало будь-які прояви етнополітичної самобутності на об'єкт переслідування.

Одним із ключових напрямів політики Франко стала тотальна культурно-мовна репресія. Баскська мова (еускара) була заборонена у публічному просторі, освіті, державних установах, а також у релігійній сфері. Франкізм

розглядав мовне різноманіття «не як культурне багатство, а як загрозу державній єдності [38]. Внаслідок цього відбулася хвиля еміграції інтелігенції, значна частина якої продовжувала культурну та політичну діяльність у Франції, Латинській Америці та Великій Британії.

Політичний вимір репресій був не менш масштабним. Партія Баскської націоналістичної партії була оголошена незаконною, її лідери або емігрували, або були заарештовані. Дослідники підкреслюють, що у 1940–1950-х роках Franco's Spain проводила політику «вибіркового терору», спрямованого проти найактивніших діячів баскського національного руху [52]. Репресії включали смертні вироки, катування, зникнення та тривалі терміни ув'язнення. За підрахунками Л. Естебана, у перші післявоєнні роки в баскських провінціях було покарано понад 20 тисяч осіб, підозрюваних у етносепаратистській діяльності.

Саме жорсткість франкістського терору створила умови для переходу частини національного руху у підпілля та радикалізації молоді. У другій половині 1950-х років починає формуватися нова хвиля активістів, невдоволених як репресивною політикою режиму, так і, на їхню думку, надто поміркованою позицією традиційної PNV. У працях Р. Кларка та Д. Лейка підкреслюється, що у баскському суспільстві виникла «ситуативна вакуумна зона», у якій радикальна ідея збройного опору стала набувати дедалі більшого морального виправдання [37]. У 1959 році ця тенденція матеріалізувалася у створенні організації Euskadi Ta Askatasuna (ETA), що означає «Країна Басків і Свобода».

ETA виникла як молодіжне крило, яке поєднувало ідеологію національного визволення, антифранкізм та марксистські елементи. Важливим чинником радикалізації був глобальний контекст – хвиля антиколоніальних рухів, революційний романтизм 1960-х і європейські студентські протести. У працях Ф. Лопеса зазначається, що ETA запозичила моделі боротьби з Алжиру, Ірландії та Куби, адаптуючи їх під баскські реалії. Перші роки діяльності організації характеризувалися культурно-просвітницькою та

пропагандистською роботою, однак уже на початку 1960-х ЕТА переходить до збройних акцій, які мали на меті не лише боротьбу з режимом, а й символічну демонстрацію «нездоланності» баскської ідентичності.

Франкістська влада відповіла на зростання підпільної активності ще жорсткішими репресіями. У 1960-х та 1970-х роках проводилися масові арешти, закривалися культурні організації, заборонялися баскські видання та будь-які форми нелегальних політичних зібрань. Найбільш резонансним стало так зване Бургоське судилище 1970 року, коли ЕТАшистів засудили до смертної кари. Як зазначає Дж. Вудворт, цей процес перетворився на міжнародний скандал і «зробив ЕТА глобальним символом антифранкістського опору» [32, р. 37–38].

Попри тотальний контроль, баскський рух зберігав розгалужену мережу підтримки. У 1960–1970-х роках відновлюється діяльність підпільних католицьких груп, студентських товариств, інтелектуальних кіл, які виступали проти франкізму. Дослідники (М. Núñez, Х. Irujo) підтверджують, що саме в цей період формуються ідеологічні та організаційні передумови модерного баскського національного руху, який після смерті Франко швидко трансформувався у масову політичну силу [45].

Четвертий етап (перехід до політичної легітимації та інституціоналізації (кінець 1970-х – 1990-ті роки).

Після смерті диктатора Франсіско Франко у 1975 році в Іспанії розпочався процес демократичного переходу, який створив принципово нові можливості для мирної політичної активності баскського руху. Саме в цей період відбувається трансформація етносепаратизму: від підпільного спротиву до політичної інституціоналізації, що заклало основу для появи автономних інститутів і легального націоналістичного представництва. Дослідники наголошують, що саме демократизація і новий конституційний порядок стали вирішальними чинниками переходу баскізму в легальну політичну площину [45].

Одним із ключових кроків стало прийняття Конституції Іспанії 1978 році, яка закріпила принцип «держави автономій» та можливість широкого

самоврядування для історичних національностей, серед яких баски отримали особливий статус. Дослідники підкреслюють, що Конституція вперше офіційно визнала існування багатонаціональної структури іспанського суспільства, що мало величезне значення для баскської ідентичності [41]. На основі конституційних положень у 1979 році був ухвалений Статут автономії Країни Басків (Статут Герніки) – документ, який фактично легітимізував інституційне самоврядування, включно з власним парламентом, урядом (*Eusko Jaurlaritza*), поліцією (*Ertzaintza*), податковою системою та культурними структурами.

Політизація баскського руху в цей період проявилася передусім через зміцнення Націоналістичної партії басків, яка стала провідною парламентською силою автономії. Партія послідовно відстоювала розширення автономних повноважень, водночас виступаючи за мирні механізми політичного діалогу з Мадридом. У 1980 році відбулися перші демократичні вибори до парламенту автономії, що символізувало остаточний перехід до легального політичного процесу.

Водночас цей період не позбавлений суперечностей: поряд із інституціоналізацією націоналізму продовжувала діяти радикальна організація ЕТА. Водночас політична легітимація автономних інститутів істотно змінила соціальну базу підтримки ЕТА, оскільки частина населення змогла реалізувати національні інтереси в правовому полі. У 1980-х роках ЕТА активізувала насильницьку діяльність, але демократичні інститути автономії та постійний політичний діалог поступово зменшували її роль.

Інституціоналізація баскської мови стала одним із ключових досягнень періоду. Завдяки політиці мовної нормалізації автономний уряд значно розширив використання баскської мови в освіті, медіа та державному секторі. Це відповідає тезі Е. Кінга про те, що культурна автономія є критичним фактором посилення модерного націоналізму [50].

У 1990-ті роки баскський етносепаратизм остаточно розділяється на інституціональну (легальну) та підпільно-радикальну течії. Легальна частина руху інтегрується в політичну систему Іспанії, бере участь у виборах і формує

уряд автономії, тоді як радикальні групи (*Herri Batasuna* та ін.) залишаються маргіналізованими через зв'язки з тероризмом. Утім саме розбудова автономних інститутів та економічний розвиток регіону привели до ослаблення радикального крила та створили основу для мирного врегулювання, яке в подальшому завершилося офіційним припиненням діяльності ЕТА (2011 рік).

П'ятий етап (внутрішня трансформація та поступова демілітаризація (1990-і – 2011 рік)).

Період 1990-х – 2011 року позначився фундаментальною переорієнтацією баскського сепаратистського руху від збройної боротьби до пошуку політичної легітимності та переговорних форматів. Науковці наголошують, що саме в цей час відбулося поступове «втомлення» як ЕТА, так і баскського суспільства від насильства, що стало однією з ключових передумов трансформації руху. Зміни в міжнародному та внутрішньополітичному середовищі Іспанії – інтеграція до ЄС, посилення антитерористичної співпраці, нарощування поліцейського контролю – створили для радикальних націоналістів вкрай несприятливі умови для збройної діяльності [37].

Дослідники підкреслюють, що наприкінці 1980-х – на початку 1990-х ЕТА опинилася у стані стратегічної кризи: її бойові дії дедалі менше відповідали настроям населення, тоді як політична гілка руху, особливо партія *Herri Batasuna*, прагнула збільшити свою участь у політичному процесі, що вимагало зниження рівня насильства. Всередині організації посилювався конфлікт між «ортодоксами», які виступали за продовження збройної боротьби, та «прагматиками», які наполягали на політизації руху [Letamendia, 1997].

У 1990-х роках дедалі більш очевидною ставала неспроможність ЕТА досягти політичних цілей шляхом насильства. Вплив мала й зміна соціальної структури баскського суспільства: формування нового середнього класу, економічна модернізація й розширення автономних інституцій робили радикальні методи менш привабливими [41]. Після падіння Берлінського муру та загального занепаду революційних ідей в Європі терористичні практики ЕТА почали сприйматися як анахронізм.

Значною віхою стала спроба мирного діалогу 1998 року, коли ЕТА оголосила перемир'я після підписання так званого «Пакту д'Естелья». На думку дослідників, це перемир'я було першим проявом реального прагнення до політичного переформатування руху, хоча його швидкий крах у 1999 році продемонстрував відсутність єдності всередині ЕТА та напругу між політичним крилом і бойовими структурами.

У 2000-х роках процес демілітаризації став більш відчутним. З одного боку, іспанська та французька поліція почала значно ефективніше діяти проти інфраструктури ЕТА, здійснюючи арешти керівництва та припиняючи логістику організації. З іншого – в баскському суспільстві різко зросла кількість ініціатив за мирне врегулювання, серед них рух *Elkarri* та платформи за діалог, підтримані громадянськими асоціаціями та католицькими лідерами.

Одним із ключових чинників стала дегітимація насильства у політичній сфері. Після заборони партії *Batasuna* у 2003 році згідно з «Законом про політичні партії» (2002), сепаратистський рух втратив офіційну представницьку структуру, що змусило його шукати альтернативні, ненасильницькі політичні формати. Саме в цей період почали формуватися політичні платформи, які прагнули відмежуватися від тероризму, зокрема *Aralar* та пізніше *Sortu*.

Початок нового перемир'я ЕТА у 2006 році, попри його провал у 2007-му, значно прискорив ідеологічний злам всередині руху. За оцінкою Ф. Рейяреса, ЕТА до 2010 року остаточно втратила оперативні можливості та підтримку, перетворившись на ізольовану структуру, неспроможну вести боротьбу навіть на рівні низових осередків [45].

У 2010–2011 роках процес трансформації досяг фінального етапу. Після кількох років внутрішніх дебатів та тиску з боку суспільства, міжнародних посередників і власного політичного крила (зокрема лівих незалежницьких сил), ЕТА 20 жовтня 2011 року офіційно оголосила про «остаточне припинення збройної боротьби». Цю подію багато дослідників інтерпретують як логічний підсумок довготривалого процесу політичної еволюції баскського сепаратизму та зміни поколінь у русі [46].

Шостий етап (пост-ЕТА етап – політичний сепаратизм без насильства (2011 рік – до сьогодні).

Одним із ключових проявів нового етапу стала інституціоналізація незалежницького табору, який об'єднався у політичну коаліцію *EH Bildu* та паралельно налагодив роботу громадського руху *Sortu*. Легальна політична участь стала тим фактором, який дозволив перевести баскський націоналізм у площину демократичного суперництва [52]. Партії, пов'язані з пост-ЕТА середовищем, почали використовувати демократичні інструменти, зокрема, парламентську діяльність, місцеве управління, часті громадські консультації як механізм поступового просування ідеї самовизначення.

Важливо, що в пост-ЕТА період посилювався інтерес до конституційно-правового переосмислення статусу Країни Басків. Зокрема, у 2014–2018 роках у Баскському парламенті тривала розробка проекту оновленого Статуту автономії. Дискусія щодо нового політичного статусу стала для басків альтернативою до старої парадигми насильницького спротиву. Хоча проект так і не був узгоджений з урядом Іспанії, його публічне обговорення сприяло формуванню багатовекторної, мирної стратегії національного руху.

Пост-ЕТА етап позначений також зміною масштабів громадської підтримки незалежності. Експерти [41] відзначають, що після 2011 року рівень підтримки ідей суверенітету залишився відносно стабільним, однак зросла довіра до політичних партій, які пропонують ненасильницькі шляхи здобуття автономії або незалежності. Своєрідним каталізатором цих процесів стала каталонська криза 2017 року, яка активізувала політичні дебати всередині баскського суспільства, хоча не призвела до радикалізації руху.

Крім того, в цей період значну роль отримали меморіальні та примирювальні практики. За спостереженнями С. Алонсо, робота громадських платформ, таких як *Gogora*, спрямована на вшанування пам'яті жертв насильства та формування культури ненасильницької політичної участі, стала структурним елементом нового етапу баскського політичного життя [31]. Вона

сприяла остаточному маргіналізованню насильницьких методів і посиленню легітимності мирного сепаратизму.

Таким чином, шостий етап характеризується переходом від збройної боротьби до парламентського та громадянського активізму, зміцненням демократичних інститутів, появою нових форм політичної суб'єктності та розвитком мирного національного проекту. Пост-ЕТА баскський сепаратизм зберігає стратегічну мету самовизначення, але використовує виключно інституційні механізми, що принципово відрізняє його від попередніх фаз руху.

Підводячи підсумок до другого розділу магістерської роботи, можна констатувати наступні узагальнення.

Перший етап становлення баскського етносепаратизму характеризувався появою модерної національної свідомості, формуванням політичної ідеології та створенням інституцій, що об'єднали баскське населення навколо ідеї самовизначення. Саме в цей час було закладено ключові концепти: «баскська нація», «Euzkadi», культурна автономія та мовне відродження. Вони стали наріжними каменями подальших сепаратистських прагнень.

Радикалізація та політизація баскського сепаратистського руху у 1920–1930-ті роки (другий етап баскського етносепаратизму) були результатом взаємодії соціально-економічних трансформацій, авторитарної політики центральної влади, внутрішньої ідеологічної поляризації та розширення політичних інструментів мобілізації. Цей період сформував структурні передумови для подальшої ескалації конфлікту в епоху франкізму та для появи нових радикальних акторів, які у наступні десятиліття змінять тактику боротьби від інституційних вимог до збройного спротиву.

Третій етап етносепаратизму басків (1939–1975 роки) став одним із ключових у становленні баскського етносепаратизму: він поєднав ідеологічну еволюцію націоналізму, радикалізацію частини населення та створення підпільних форм опору, які започаткували тривалу фазу конфлікту вже у демократичній Іспанії.

Четвертий етап розвитку баскського етносепаратизму представляє собою перехід від підпілля до політичної інтеграції, що виявився у створенні власних інститутів самоврядування, розширенні культурних прав і посиленні демократичних механізмів участі. Цей період презентує успішний приклад інституціоналізації етнонаціонального руху басків, де політичні реформи та автономія стали ключовими чинниками зменшення насильства й зміцнення регіональної ідентичності.

П'ятий етап розвитку баскського етносепаратизму (1990-і – 2011 рік) був періодом глибокої внутрішньої трансформації, відмови від збройного спротиву та переорієнтації на політичні механізми. Саме в цей час збройний сепаратизм остаточно втратив роль головного інструменту національного руху, поступившись місцем демократичній політичній мобілізації.

Сучасний (від 2011 року) баскський етносепаратизм проявляється переважно у мирних політичних формах: через вибори, діяльність політичних партій та мобілізацію громадських рухів. Хоча вимоги незалежності залишаються, втім вони набули демократичного, легального й переговорного характеру.

РОЗДІЛ 3

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ФОРМАТ ФЛАМАНДСЬКОГО СЕПАРАТИСТСЬКОГО РУХУ В БЕЛЬГІЇ

Фламандський етносепаратизм у Бельгії є одним із найяскравіших прикладів еволюції національних рухів у Західній Європі, що розвивався на перетині мовно-культурних, соціально-економічних та політико-інституційних факторів. В основі фламандського питання лежить історична нерівність між франкомовною елітою та нідерландськомовним населенням Фландрії, яка тривалий час визначала асиметрію доступу до політичної влади, освіти та престижних соціальних сфер.

Починаючи з XIX ст. фламандський етносепаратистський рух поступово еволюціонував від культурницьких ініціатив, спрямованих на захист мови та ідентичності, до широкого політичного проєкту, що вимагав розширення автономії, федералізації держави та, в окремих течіях, повної незалежності Фландрії.

У науковій літературі немає абсолютно уніфікованої моделі періодизації фламандського етносепаратизму, але загалом дослідники виділяють шість основних етапів становлення фламандського руху, що поступово еволюціонував від етнокультурного відродження до етнополітичного сепаратизму.

Перший етап (культурницько-мовний етап (кінець XVIII – кінець XIX ст.).

Перший етап становлення фламандського етносепаратизму бере свій початок наприці XVIII ст., коли на території Південних Нідерландів (майбутньої Бельгії) поступово формується усвідомлення мовно-культурної відмінності фламандського населення. Ключовим чинником цього етапу стало структурне домінування французької мови, яка після Французької революції та особливо після приєднання Бельгії до Франції (1795–1814 роки) набула статусу

мови державної адміністрації, судочинства та елітних освітніх закладів. Як зазначають дослідники мовної політики Бельгії, процес галлізації створив основу для майбутнього фламандського руху, оскільки системно маргіналізував нідерландську мову як «селянську» та «некультурну» [36].

Після утворення незалежної Бельгії у 1830 році культурно-мовна асиметрія лише посилилася. Хоча більшість населення північних провінцій розмовляла нідерландською, французька залишалася єдиною офіційною мовою молодої держави. Державний апарат, суди, армія, університети, офіційні документи усе функціонувало французькою мовою, що створювало глибоку соціальну нерівність між франкомовними елітами та фламандським населенням [59, р. 422]. Отож, перший етап фламандського руху був реакцією на мовне пригнічення, а не на політичні вимоги автономії чи незалежності.

У 1830–1840-х роках виникають перші культурницькі ініціативи, спрямовані на відродження фламандської мови та літератури. Одним із ключових діячів став Ян Франс Віллемс, якого часто називають «батьком фламандського руху». Його праці з популяризації нідерландської мови, видання фламандських літературних пам'яток та участь у мовних петиціях заклали ідеологічні засади руху. Паралельно виникають численні культурні товариства, що сприяли поширенню нідерландської культури, видавничих ініціатив і театрів.

Середина XIX ст. стала періодом поступової інституціоналізації мовного питання. Під тиском фламандських активістів бельгійський парламент ухвалив низку законів, що частково легітимізували нідерландську мову: 1) Закон 1873 року про використання нідерландської мови в кримінальному судочинстві; 2) Закон 1878 року про застосування нідерландської в адміністрації; 3) Закон 1883 року про нідерландську мову в середній освіті. Ці реформи стали першим офіційним визнанням мовної рівності в державі, хоча реальна практика ще довго залишалася франкоцентричною.

До кінця XIX ст. фламандський рух еволюціонував від розпорошених культурних ініціатив до структурованої масової кампанії за мовні права та

рівноправність фламандців у державі. Мовне питання перетворилося на символ боротьби за соціальну справедливість, адже мовна дискримінація мала прямі економічні та освітні наслідки: фламандці отримували гірші можливості доступу до державних посад, вищої освіти та економічних привілеїв [63].

Другий етап (політизація фламандського сепаратистського руху (кінець XIX ст. – 1914 рік).

Другий етап розвитку фламандського етносепаратизму характеризується переходом від культурно-мовних ініціатив до формування структурованого політичного руху, що вимагав розширення прав Фландрії в межах Бельгійського королівства. Якщо в першій половині XIX ст. фламандський рух був переважно культурницьким, спрямованим на відновлення престижності нідерландської мови, то від другої половини століття він набуває чіткої політичної артикуляції. Процес політизації був результатом соціально-економічних трансформацій, мовних обмежень, а також зростання національної самосвідомості фламандців у контексті розвитку масової політики.

Важливим каталізатором активізації руху стало поглиблення соціальної нерівності між північною та південною частинами країни. Фландрія залишалася аграрним і порівняно бідним регіоном, тоді як Валлонія швидко індустріалізувалася й економічно домінувала. Економічний поділ накладався на мовний: французька мова, що мала статус елітарної, була мовою адміністрації, судової системи, освіти та політичного життя. Натомість нідерландська, якою говорила більшість населення Фландрії, не мала офіційного визнання і сприймалася як «народний діалект», непридатний для публічної сфери [43, р. 109–110].

Через цю асиметрію фламандське населення часто опинялося в нерівних умовах доступу до адміністративних послуг, освіти та державної служби. Це породило серед фламандської інтелігенції переконання, що збереження лише культурної активності є недостатнім, а боротьба за мовні права має стати політичною вимогою [64, р. 78].

У другій половині XIX ст. фламандський рух починає формувати чітку політичну програму. Основними вимогами стають: 1) визнання нідерландської мови на рівні з французькою; 2) зміна мовного режиму в освіті та судочинстві; 3) рівноправне представництво фламандців у державних інституціях; 4) адміністративна автономізація регіонів; 5) захист культурної ідентичності Фландрії.

Зокрема, в 1880-х роках відбувається перехід від культурних петицій до формування перших політичних організацій. Зокрема, розвиваються окремі групи, що активно брали участь у виборчих кампаніях, поширювали політичні брошури та підтримували кандидатів, які виступали за мовні реформи.

Поступ фламандського руху у цей період можна простежити через ухвалення низки «мовних законів», що стали результатом тривалого політичного тиску: 1) Закон 1873 року про використання нідерландської мови в кримінальному судочинстві; 2) Закон 1878 року про використання нідерландської у державній адміністрації; 3) Закон 1898 року (закон Корбета) про офіційне двомовне оформлення законів, що фактично прирівняв французьку та нідерландську мови.

Особливо важливим був саме Закон 1898 року, який історики вважають «політичним проривом» фламандського руху, адже вперше надав нідерландській мові офіційний статус на загальнодержавному рівні.

Політизація руху була б неможливою без діяльності фламандської інтелігенції, що формувалася завдяки університетам Гента та Левена. Саме вони стали центрами політичної мобілізації студентства, видавництв та преси, які активно заперечували культурно-політичну гегемонію франкомовної еліти [61].

Фламандські інтелектуали (Альфонс Де Кок, Гвідо Гьорес та ін.) пропагували ідеї народного суверенітету, демократизації, соціальної рівності та культурного самовизначення. Їхня діяльність сприяла залученню до руху нових соціальних груп, включно з робітниками та нижчим середнім класом.

На початку ХХ ст. фламандський рух поступово радикалізується, переходячи від вимог мовного рівноправ'я до елементів політичного автономізму. З'являються перші концепції адміністративної реорганізації Бельгії з поділом на Фландрію та Валлонію. У 1911 році створюється Фламандська рада (*Vlaamse Raad*), що виступала за розширення політичної автономії.

У той же час відбувається поява перших партійних структур, зокрема Християнсько-демократичного напрямку, які включають фламандське питання у свої політичні платформи. Перед Першою світовою війною рух охоплює масові верстви населення, а вимоги фламандців дедалі частіше звучать у парламенті.

Зауважимо, що мовна асиметрія стала центральним елементом політичної ідентичності фламандців. Нідерландська мова перетворюється з символу культурної традиції на маркер політичної нерівності та об'єднавчий елемент мобілізації. Дослідники наголошують, що мовне питання виконувало роль «інструмента політичного пробудження», адже воно торкалося всіх сфер життя: освіти, ринку праці, доступу до публічних посад [43].

Третій етап (радикалізація та розкол (період Першої світової війни; 1914–1918 роки).

Період Першої світової війни став одним із найбільш переломних у розвитку фламандського етносепаратизму. Якщо до 1914 року фламандський рух переважно еволюціонував у межах культурницьких ініціатив та поступових політичних вимог, то війна спричинила його радикалізацію, появу нових форм політичної мобілізації та загострення бельгійського мовно-політичного конфлікту. Саме в цей час відбулася трансформація «фламандського питання» з проблеми мовної дискримінації у сфері освіти та адміністрації в більш широкий політичний проєкт, що включав вимоги територіальної автономії Фландрії [64, р. 189–191].

Важливою умовою посилення радикальних настроїв стало становище Фландрії в умовах німецької окупації. Німецька влада, намагаючись підірвати

бельгійську державність, реалізувала так звану політику (*Flamenpolitik*), що передбачала сприяння фламандському руху та поглиблення розколу між Фландрією та Валлонією. В рамках цієї політики німці ініціювали створення Фламандського університету в Генті (1916 рік), де навчання вперше проводилося нідерландською мовою, що мало величезне символічне значення для фламандських активістів. Окрім цього, окупаційна адміністрація заохочувала діяльність радикального крила руху – активістів, які виступали за співпрацю з німцями задля здобуття політичної автономії Фландрії.

У роки Першої світової війни відбувається формування двох чітко окреслених течій фламандського національного руху: «активістів» та «пасивістів». «Активісти» підтримували німецьку політику та виступали за негайні політичні зміни, зокрема за поділ Бельгії на два адміністративні регіони (Фландрію та Валлонію) та створення фламандських органів самоврядування. У 1917 році вони сформували Фламандську Раду, що декларувала прагнення до самоуправління. Натомість «пасивісти», пов'язані з традиційними католицькими та поміркованими організаціями, дотримувалися позиції державної лояльності та відкладення політичних вимог до завершення війни. Розкол між цими течіями згодом визначив подальший характер фламандського руху [43].

Роль війни як каталізатора національного самосвідомлення проявилася також у досвіді фламандських солдатів у бельгійській армії. У ній домінувала французька мова командування, що призводило до нерозуміння наказів та чисельних конфліктів на фронті. Це підсилювало відчуття несправедливості та сприяло поширенню антиунітаристських настроїв. Відтак формуються перші солдатські комітети (*Frontbeweging*) – фронтовий рух, який виступав за повну мовну рівність та політичне визнання фламандців після війни [60, р. 101].

Відзначимо, що наслідком радикалізації стало те, що після завершення Першої світової війни фламандське питання вже не могло залишатися у межах культурних вимог. Політична активність активістів, хоча й засуджена суспільством через співпрацю з окупантами, сприяла появі нової хвилі

політичного фламандизму, що вимагала реформування бельгійської держави. Уряд після війни змушений був поступово реагувати на фламандські вимоги, що започаткувало процес мовного паритету в освіті, адміністрації та публічній сфері [61].

Четвертий етап (інституційне визнання фламандської мовної рівності; 1920–1960-ті роки).

Четвертий етап розвитку фламандського етносепаратизму охоплює період від кінця Першої світової війни до 1960-х років й характеризується переходом від символічних культурно-мовних вимог до інституційної кодифікації мовної рівності у бельгійській політичній системі. Саме в цей час фламандський рух уперше здобув масштабні юридичні гарантії статусу нідерландської мови, що структурувало основу для подальшої політичної автономізації Фландрії. Науковці відзначають, що перші повоєнні десятиліття заклали фундамент сучасного бельгійського федералізму [64].

Після завершення Першої світової війни фламандський рух зазнав переоцінки стратегій, оскільки частина його діячів співпрацювала з німецькою окупаційною адміністрацією (так звана *Flamenpolitik*). Це спричинило маргіналізацію радикальних течій та водночас стимулювало формування поміркованого фламандського парламентаризму, який обрав шлях легальної боротьби за мовні та культурні права. Як підкреслює М. Серве, невдача воєнного співробітництва посилила вимогу досягати цілей не через конфлікт, а через інституційні реформи [57, р. 109].

Важливим каталізатором змін стало ухвалення серії мовних законів, які поступово вводили принцип територіальності, згідно з яким мова адміністрації мала відповідати мовному складу населення території. Першим кроком стала мовна реформа 1921 року, яка юридично закріпила нідерландську та французьку як офіційні мови Бельгії та створила підґрунтя для подальшої кодифікації мовної рівності.

Доволі значущими стали мовні закони 1930–1932 років. У 1930 році Левенський католицький університет відкрив першу повністю

нідерландськомовну лінію навчання, що стало символічним проривом фламандського руху, адже десятиліттями університети у Бельгії залишалися франкомовними. Закон 1932 року встановив принцип однієї мови в адміністрації, освіті та судочинстві у Фландрії – нідерландської. У результаті мовна рівність перестала бути декларативною і стала обов'язковою нормою, яку мали дотримуватися державні установи [51].

Упродовж 1930–1950-х років активізувалися фламандські культурні та суспільні організації, що посилювало масову підтримку руху. Такі організації, як Фламандський національний союз (*Vlaams Nationaal Verbond*), хоча й мали радикальні елементи, формували основу для політичної мобілізації, тоді як помірковані структури (*Davidfonds* та *Vereniging voor Vlaamse Cultuur*) просували нідерландську мову у культурно-освітньому середовищі.

Після Другої світової війни фламандський рух зазнав нової хвилі очищення через колабораціонізм частини його членів, але це не зупинило процесів інституціоналізації. У 1950-ті роки в політичному дискурсі Бельгії остаточно закріплюється теза про потребу реформування унітарної держави та визнання регіональних мовних реалій. Відтак у 1950-х формується загальнонаціональний консенсус щодо неможливості подальшого збереження домінування французької мови без ризику політичної дестабілізації.

Ключовим результатом четвертого етапу стало остаточне визначення мовних кордонів у 1962–1963 роках. Ці закони власне офіційно й закріпили сучасний тримовний поділ Бельгії: 1) франкомовну Валлонію; 2) нідерландськомовну Фландрію; 3) двомовний Брюссель. Саме ці реформи стали «інституційним тріумфом» фламандського руху, адже вони остаточно усунули нерівність мов у державному управлінні та створили основу для майбутньої регіоналізації [51].

П'ятий етап (федералізація Бельгії та перехід до політичного формату етносепаратизму (1970–1993 роки).

П'ятий етап розвитку фламандського етносепаратизму охоплює період з 1970 до 1993 року та характеризується докорінною трансформацією

державного устрою Бельгії, переходом від унітарної моделі до федералізму, а також формуванням зрілого політичного сепаратизму, що отримав інституційні форми. Саме в цей період фламандський рух перестає бути лише мовно-культурним або соціально-економічним протестом і набуває чіткої політичної структури, представлена партіями, парламентськими фракціями та регіональними урядами.

Перший державний реформаторський цикл 1970 року офіційно визнав існування трьох етнокультурних спільнот (фламандців, валлонів та німецькомовної меншини), що заклало основи регіональної автономії. Для Фландрії це означало юридичне визнання прав на самостійне регулювання мовної, культурної та освітньої політики, що відповідало давнім вимогам «Руху за незалежність Фландрії» (*«Vlaamse Beweging»*) [51]. Реформа була компромісом між валлонськими лівими силами та фламандськими християнськими демократами, але її ключовим наслідком стало закріплення територіального принципу двомовності та відокремлення культурних компетенцій.

У 1980 році було ухвалено другу реформу, що створила Фламандський та Валлонський регіони, легалізувала їхні уряди та парламентські структури. Фламандці, маючи сильнішу економіку, об'єднали свої культурні та регіональні інституції, створивши один Фламандський парламент і один уряд, що стало першою ознакою фактичної державності без формального виходу з Бельгії. Водночас у політичному полі посилюються позиції сепаратистськи орієнтованої партії «Народний фламандський союз» (*«Volksunie»*), яка активно просуває ідею фламандського самоврядування та поступового переходу до конфедералізму.

Третя реформа 1988–1989 років надала широкі повноваження регіонам у сфері економічної політики, просторового планування, транспорту, а також розширила фінансову автономію. Створення окремого столичного Регіону Брюссель, який став двомовним, поглибило політичну дуальність бельгійської моделі. Для фламандського руху це була важлива перемога, оскільки

децентралізація дедалі більше зближувала країну з конфедеративною логікою співіснування двох націй.

Завершальним кроком цього етапу стала конституційна реформа 1993 року, що офіційно проголосила Бельгію федеративною державою. Регіони та спільноти отримали законодавчу автономію та значну частину державних фінансів. Цей момент більшість дослідників розглядає як кульмінацію фламандського сепаратизму. Тобто етносепаратистський рух досяг ключових цілей: 1) інституційної рівності; 2) власних політичних органів; 3) можливості формувати самостійну регіональну політику [49, р. 78].

Водночас у фламандському суспільстві формується нова політична логіка. Федералізм розглядається не як кінцева мета, а як етап на шляху до більшої самостійності. Таким чином, у 1970–1993 роках фламандський етносепаратизм остаточно переходить від етнокультурної мобілізації до політичного етносепаратизму, заснованого на інституційній автономії, регіональному управлінні та ідеї національного суверенітету в межах європейського контексту.

Шостий етап (перехід до політичного неосепаратизму (від 1993 року – до сьогодні).

Шостий етап розвитку фламандського етносепаратизму охоплює період після ухвалення державної реформи 1993 року, коли Бельгія була офіційно проголошена федеральною державою. Для цього етапу характерним є перехід від масових культурно-мовних мобілізацій до так званого раціоналізованого політичного неосепаратизму, який базується на концепціях економічного самоврядування, фіскального автономізму та конфедералізму. Цей підхід суттєво відрізняється від попередніх хвиль руху тим, що він інтегрований у легальні політичні інститути та представлений передусім через партійну систему, а не через масові протестні кампанії.

Після 1993 року центр впливу фламандського руху перемістився до нових політичних акторів, насамперед до партії Народного фламандського союзу (*Volksunie* (до 2001 року), а згодом – до партії «Новий фламандський альянс»,

яка стала ключовою силою неосепаратизму. Її лідери розвинули концепт «конфедералізації Бельгії», який передбачає максимальне розширення компетенцій Фландрії при збереженні лише мінімальних функцій федерального уряду [51]. На відміну від радикальних течій, неосепаратизм «Нового фламандського альянсу» апелює до прагматичних аргументів: 1) економічної ефективності; 2) зниження трансферів Валлонії; 3) модернізації управління та 4) збереження фламандської етнокультурної ідентичності в умовах глобалізації.

Важливим чинником посилення неосепаратизму стала Фламандська економічна перевага, що підкріплює дискурс про «непропорційне фінансове навантаження» на північний регіон. Дослідження фламандських аналітичних центрів, зокрема Itinera Institute, неодноразово наголошують на системних фіскальних дисбалансах, які стимулюють прагнення до ширшої автономії. Це спричинило зростання популярності неосепаратистських гасел серед середнього класу, бізнес-організацій та муніципальних еліт Фландрії.

У 2000-х – 2010-х роках федералізація продовжилася завдяки новим державним реформам, що суттєво розширили повноваження регіонів у сферах економіки, зайнятості, транспорту, зовнішньої торгівлі та навіть окремих аспектів соціального забезпечення. Хоча ці реформи частково задовольнили вимоги фламандських партій, вони також підвищили очікування виборців щодо подальшої автономізації. Унаслідок цього N-VA у 2010 та 2014 роках стала найбільшою політичною силою Бельгії, що означало інституціоналізацію неосепаратизму на національному рівні.

Сучасний фламандський неосепаратизм залишається ненасильницьким, інституційним та поступовим. На відміну від сепаратистських рухів Іспанії чи Великої Британії, фламандські партії не висувають радикальних вимог негайної незалежності, натомість акцентують на довгостроковій стратегії «повзучої конфедералізації» через парламентські рішення, урядові угоди та перегляд Конституції держави. Відтак ця модель є прикладом «холодного сепаратизму», який реалізується не через масові протести, а через системну політичну еволюцію.

Таким чином, підводячи підсумки до третього розділу магістерської роботи, можна констатувати наступне.

Перший етап фламандського етносепаратизму (кінець XVIII – кінець XIX ст.). характеризується культурницько-мовною спрямованістю, відсутністю політичних вимог автономії та акцентом на відновленні статусу нідерландської мови. Саме на цьому фундаменті у наступному столітті постали політизовані форми фламандського руху та майбутні вимоги щодо регіональної автономії й федералізації Бельгії.

Другий етап розвитку етносепаратистського руху фламандців (кінець XIX ст. – 1914 рік) став вирішальним у трансформації руху з культурного в політичний. Він заклав основи подальших вимог автономії та федералізації Бельгії. Саме в цей час фламандський рух набуває інституційної форми, стає масовим і здобуває перші вагомні законодавчі перемоги. Політизація руху заклала ґрунт для подій Першої світової війни, що стали точкою нового, значно радикальнішого етапу розвитку фламандського сепаратизму.

Третій етап розвитку фламандського етносепаратизму (1914–1918 роки) характеризується переходом від культурницьких форм діяльності до відкритої політичної мобілізації та радикалізації частини руху. Перша світова війна створила контекст, у якому фламандська проблема стала нагальною складовою загальнонаціональної політики Бельгії, а боротьба за мовні права трансформувалася в боротьбу за політичну автономію. Цей період став ключовим для подальшої еволюції фламандського сепаратизму, визначивши рамки дискусій про майбутній державний устрій країни.

Четвертий етап розвитку фламандського етносепаратизму – це період глибокої інституціоналізації, у якому вимоги руху перестали бути культурно-символічними і стали адміністративно та юридично втіленими. Саме в 1920–1960-х роках було створено правові механізми, що дозволили фламандцям вперше відчувати себе рівноправною мовною та політичною спільнотою в межах Бельгії. Цей етап є наріжним каменем, який підготував ґрунт для подальшого переходу від мовної емансипації до політичної автономізації у 1970-х роках.

П'ятий етап розвитку етносепаратизму фламандців характеризувався поступовою трансформацією у бік політичного автономізму, який відбувався паралельно з інституційним закріпленням федералізації Бельгії. У результаті трьох державних реформ 1970, 1980 та 1988–1993 років Фландрія отримала власні інститути самоврядування, парламент та розширені повноваження у сфері культури, освіти та внутрішньої політики. Політичні партії фламандського спектра, а пізніше нові націоналістичні сили, почали просувати ідею ширшої автономії як демократичний шлях реалізації фламандських інтересів. Цей період заклав підвалини сучасного етнополітичного сепаратизму у Фландрії, перетворивши мовно-культурний рух на впливового суб'єкта конституційних реформ у Бельгії.

Останній, *шостий етап фламандського етносепаратизму* характеризується інституційним зміцненням фламандського етнонаціоналізму, його інтеграцією у партійну систему та переосмисленням сепаратизму як багаторівневого процесу, що поєднує культурні, економічні та управлінські аргументи. Він визначає сучасну політичну динаміку Бельгії та продовжує формувати порядок денний державних реформ.

РОЗДІЛ 4

ЕТАПИ КОРСИКАНСЬКОГО СЕПАРАТИСТСЬКОГО РУХУ ТА ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ КОРСИКИ

Острів Корсика «розташований в Середземному морі біля західного берега Італійської Республіки, на північ від острова Сардинія. Тут проживають представники окремого романомовного мікроетносу корсо, який нараховує близько 300 тис. осіб. Вони розмовляють чизмонтанською та ольтремонтанською говірками італійської мови, що також вважаються діалектами корсиканської мови, яка споріднена з лігурійською мовою. Корсиканська мова поширена як на Корсиці, так і на півночі Сардинії, острівного автономного регіону Італії. Принагідно зауважимо, що найбільш відомим у світі етнічним корсинцем залишається імператор Наполеон I Бонапарт (1769–1821)» [9, с. 263].

Корсиканці як носії власної етнічної культури та французькі громадяни є білінгвами, які поряд із материнською мовою, використання якої дедалі скорочується, вживають французьку мову. Водночас корсиканська мова не є широко поширеною на острові, де не залишилося жодного корсиканського одномовного представника, а французька мова виступає як «лінгва франка». Поширення корсиканської мови є однією з вимог, висунутих націоналістами, які використовують її в своїх публічних кампаніях. Відтак корсиканська мова виступає базовим маркером етнічної ідентичності, яку просувають етносепаратистські рухи на острові [34].

Як ми вказували в нашій (у співавторстві з М. Заном) публікації, «Корсика презентує один із класичних прикладів європейського регіоналізму, що поєднує етносепаратистську складову. Етнонаціональний рух корсиканців має тривалу історію, що поєднує мовно-культурне відродження, політичний

радикалізм та поступову еволюцію від збройної боротьби до мирного політичного процесу [9, с. 263].

На основі аналізу джерел можемо виділити *шість основних етапів становлення корсиканського етносепаратизму*, які відображають еволюцію руху від культурного відродження до сучасних політичних вимог автономії та незалежності. Узагальнена періодизація виглядає так:

Перший етап (культурно-національне пробудження (кінець XIX – 1950-ті роки)).

Перший етап розвитку корсиканського етносепаратизму охоплює період від кінця XIX століття до 1950-х років та характеризується передусім формуванням модерної національної свідомості, зростанням інтересу до корсиканської культури та мови, а також зародженням перших політичних дискурсів про окремішність острова від Франції. У цей час сепаратизм ще не набуває чітко виражених політичних чи насильницьких форм, однак постає потужне культурницьке підґрунтя, що згодом стане основою для політичної мобілізації. Дослідники наголошують, що саме на межі XIX–XX століть корсиканська еліта, частина інтелігенції та культурних діячів почали системну роботу зі збереження локальної ідентичності [58, р. 751].

У другій половині XIX ст. Франція активно реалізувала політику централізації та лінгвістичної уніфікації в межах Третьої республіки, що передбачало маргіналізацію регіональних мов і традицій. Корсиканська мова поступово витіснялася зі шкільної системи, адміністрації та офіційної комунікації. Саме в цей період загострюється питання культурного самозбереження, й у відповідь на асиміляційний тиск формується рух за збереження корсиканської мови, фольклору, історичної спадщини. Посилення культурної рефлексії стає першою реакцією суспільства на усвідомлення власної периферійності у складі французької держави.

Важливим імпульсом стало заснування низки культурних товариств і публікацій, які мали на меті популяризацію корсиканської мови й традицій. У кінці XIX – на початку XX ст. виникають літературні гуртки, фольклорні

ініціативи, а також перші спроби створення корсиканської періодики. Розвиток культурних інституцій сприяв формуванню модерного корсиканського культурницького русі. З'являються твори, які закладають підвалини дискурсу про унікальність корсиканського народу й необхідність захисту його культурних прав.

У міжвоєнний період корсиканське культурне пробудження отримує новий стимул. З одного боку, масова еміграція корсиканців до континентальної Франції та Африки сприяла усвідомленню цінності локальної культури, а з іншого – зростає скепсис до французької політики щодо острова. Під впливом цих процесів з'являються перші концепти «корсиканської нації» та «відродження корсиканського народу» [54]. Проте на цьому етапі вони не ще не оформлюються у політичний рух із програмними документами.

1930-ті роки характеризуються певною радикалізацією культурницького дискурсу. Постають перші організації, які намагаються поєднати культурну діяльність із фрагментарною політичною риторикою, зокрема «Partitu Corsu d'Azione», що наслідувала італійському Партіто д'Аціоне. Деякі представники руху навіть розглядали можливість переорієнтації острова на Італію, однак такі настрої не мали масової підтримки, і після Другої світової війни вони практично зникли.

Часи 1940–1950-х років стали ключовими для завершення культурного етапу корсиканського сепаратизму. Після війни спостерігається підсилення громадської активності, пов'язаної з мовною та культурною проблематикою, а нові дослідницькі центри й літературні товариства починають відстоювати ідею культурної автономії острова. У цей час корсиканська інтелігенція чітко формулює тезу про «подвійну маргіналізацію» – економічну відсталість острова та мовно-культурну асиміляцію, що, на думку дослідників, створює підґрунтя для подальшого переходу до політичних форм мобілізації у 1960–1970-х роках [54].

Другий етап (соціально-економічний протест і формування політизованої корсиканської ідентичності (1950-ті – початок 1970-х років).

Другий етап розвитку корсиканського етносепаратизму характеризується переходом від культурно-національного відродження до чітко вираженого соціально-економічного протесту, який поступово набув політичного змісту. У цей період острів опинився у стані глибокої структурної кризи: традиційні галузі, зокрема сільське господарство, тваринництво та ремесла, зазнали занепаду під тиском модернізаційних реформ французької держави, що проводилися без урахування регіональної специфіки. Масова еміграція молоді до континентальної Франції та хронічне безробіття спричинили демографічне скорочення та посилення відчуття периферійності Корсики у загальнонаціональному просторі [35].

Відчуття економічної нерівності й маргіналізації підсилювалося тим, що державні інвестиції, спрямовані на модернізацію регіону, сприймалися місцевим населенням як інструмент зовнішнього контролю, а не розвитку. Значні сільськогосподарські проекти на кшталт планів меліорації та створення аграрних кооперативів у 1950–1960-х роках нерідко передавалися під управління материкових французів, що формувало в корсиканців відчуття економічного колоніалізму. Ці процеси супроводжувалися зростанням недовіри до центральної адміністрації та формуванням дискурсу «економічної несправедливості», який невдовзі став ядром політизованої корсиканської ідентичності.

Особливе значення у формуванні політизованої свідомості мала проблема земельних відносин. Корсиканські фермери все частіше втрачали контроль над земельними ресурсами через політику, що стимулювала приїзд на острів чорношкірих колоністів з Північної Африки після деколонізації Алжиру. Цей процес розглядався місцевими жителями як спроба демографічної та культурної трансформації Корсики владою, що, у свою чергу, провокувало радикалізацію суспільних настроїв.

На тлі соціально-економічної кризи почали виникати перші організовані форми політичного протесту. Зокрема, у 1960-х роках активізувався *Рух за збереження корсиканської землі (Comité d'action régional corse)*, який виступав проти державної економічної політики та відстоював право корсиканців контролювати ресурси острова. Саме в цей період формується новий тип ідентичності – політизована, антиколоніальна та спрямована на захист «корсиканського способу життя» [42]. На відміну від культурного ренесансу попереднього етапу, тепер ключовими стають вимоги економічного самоврядування, соціальної справедливості та припинення державного втручання.

Кульмінацією другого етапу стала подія 1971 року – протест у Алерії, коли корсиканські фермери на чолі з Едмоном Сімеоні захопили виноробне господарство як акт спротиву економічній політиці держави. Хоча інцидент формально припадає на початок третього етапу, він став логічним результатом саме соціально-економічного накопичення напруги 1950–1960-х років. Подія в Алерії перетворила корсиканський протест із суто соціального на політичний, стимулювавши появу рухів нового типу, які пізніше сформують основу націоналістичного та сепаратистського активізму.

Третій етап (радикалізація та народження збройного підпілля – Фронту національного визволення Корсики (1970-ті – початок 1980-х років).

Третій етап розвитку корсиканського етносепаратизму позначився різкою ескалацією політичної боротьби та переходом від переважно культурно-економічних вимог до стратегій насильницького опору. Цей період, який у дослідженнях називають «добою радикалізації», охоплює 1970-ті – початок 1980-х років та пов'язаний із формуванням *Фронту національного визволення Корсики (FLNC)*, найвпливовішої збройної підпільної організації в історії корсиканського руху.

Передумови виникнення *Фронту національного визволення Корсики* формувалися під впливом накопичених соціально-економічних проблем, зростання безробіття, відчуття периферійності Корсики порівняно з

материковою Францією та політичної маргіналізації корсиканців. Події в Аллерії 1975 року, коли корсиканські фермери здійснили насильницьке захоплення виноробного заводу, стали переломним моментом, який показав, що традиційні методи протесту не дають результатів і що Париж реагує лише силовими засобами [39, р. 144]. Саме державна репресивна реакція сприяла подальшій радикалізації молодих активістів і підштовхнула їх до створення збройного підпілля.

У 1976 році відбулося офіційне проголошення Фронту національного визволення Корсики, яке супроводжувалося «ніччю динамітів» — серією вибухових нападів на адміністративні будівлі, банки та символи французької влади на острові. З моменту свого виникнення Фронт закріпив типову для етносепаратизму логіку «подвійної боротьби»: проти держави як колоніальної сили та за політичне пробудження корсиканської нації. Організація проголосила своєю метою «національне визволення Корсики», що включало вимоги автономії, припинення міграційної політики французького уряду, визнання корсиканців окремою нацією та здійснення соціально-економічних реформ, спрямованих на захист місцевого населення.

Фронт національного визволення Корсики швидко перетворився на головного суб'єкта корсиканського національного руху. Його діяльність базувалася на принципах кланової організації, конспіративності та опори на місцеві активістські мережі. Дослідники [56] наголошують, що рух черпав натхнення в тогочасних європейських етнорегіональних збройних кампаніях, зокрема, ірландській ІРА та баскській ЕТА. Проте корсиканська модель збройної боротьби мала чіткий локальний характер, ґрунтувалася на власних традиціях та специфічних соціальних структурах острова.

1970-ті роки характеризувалися інтенсивними атаками FLNC на державні установи, інфраструктурні об'єкти та майно переселенців із материка. У своїх комюніке організація наголошувала, що бойові дії спрямовані проти «колоніального панування» та мають за мету привернути увагу Франції та міжнародної спільноти до проблем Корсики. Водночас Фронт національного

визволення Корсики намагався уникати людських жертв, позиціонуючи свої акції як боротьбу, що має високий рівень політичної легітимності.

Незважаючи на це, радикалізація мала й негативні наслідки: посилилися внутрішні суперечності в русі, розпочалися конфлікти між різними підпільними групами, а в корсиканському суспільстві зростало відчуття втоми від насильства. Зауважимо, що Фронт національного визволення Корсики фактично монополізував корсиканське питання, відтіснивши помірковані політичні сили та обмеживши можливості легального реформізму.

На початку 1980-х років французька держава, усвідомивши обмеженість суто силових підходів, почала поєднувати антисепаратистську політику з наданням окремих культурно-мовних поступок, зокрема підвищення підтримки корсиканської мови та створення нових механізмів регіонального розвитку [39]. Попри це, Фронт національного визволення Корсики продовжив підпільну діяльність, яка набувала політичної системності, а його вимоги все більше переходили від автономістських до квазі-незалежницьких.

Як бачимо, третій етап корсиканського етносепаратизму став періодом структурної трансформації руху, його мілітаризації та появи Фронту національного визволення Корсики як головного силового та політичного актора. Саме в 1970-х – на початку 1980-х років корсиканський рух уперше перетворився на повноцінну національно-визвольну кампанію, що поєднувала культурні, політичні та воєнні стратегії.

Четвертий етап (поступова політична інституціоналізація та боротьба між поміркованими й радикалами (1980-ті – 2000-ні роки).

У 1980-х роках корсиканський етносепаратизм вступає в етап глибокої трансформації, що характеризується поєднанням інституціоналізації політичних вимог та триваючої активності радикального збройного підпілля. Після десятиліття інтенсивного насильства з боку Фронту національного визволення Корсики, французька держава розпочинає пошук політичних механізмів стабілізації, які мали б знизити конфліктний потенціал та сприяти інтеграції корсиканських вимог у легальний політичний процес.

Важливим кроком стало створення у 1982 році Асамблеї Корсики, що надала острову обмежену адміністративну автономію, ставши першим в історії Франції територіальним органом політичного самоврядування регіонального рівня. Йдеться про Закон 30 липня 1982 року, який «створив виборну *Асамблею Корсики/Assemblée de Corse*, регіональний представницький орган, що отримав ширші повноваження, аніж звичайні регіональні ради Франції. Було запроваджено виконавчий орган влади – *Раду Корсики (Conseil exécutif de Corse)*. Компетенції місцевої влади охопили економічний розвиток, просторове планування, охорону культурної спадщини та підтримку корсиканської мови» [9, с. 264].

Попри інституційні уступки, корсиканський рух залишався глибоко фрагментованим. Усередині Фронту національного визволення Корсики відбувається поступове розділення між радикальними угрупованнями, що продовжували практику збройної боротьби, та більш поміркованими силами, які прагнули політичного діалогу. 1980-ті роки фактично стали періодом «двох стратегій»: легальної політичної мобілізації та нелегального насильства, що співіснували паралельно та часто суперечили одна одній. Поступова поява нових політичних сил сприяла виведенню частини націоналістичного руху з підпілля в публічну політику.

Французька влада намагалася реагувати на підвищення політичної активності низкою реформаторських кроків. Зокрема, «Закон від 13 травня 1991 року створив особливу одиницю – *Територіальну спільноту Корсики/Collectivité territoriale de Corse (франц.)/Cullettività territoriale di Corsica (корс.)*, яка мала винятковий статус серед усіх регіонів Франції. Асамблея Корсики отримала значно ширші повноваження, зокрема, щодо ухвалення *програмних документів* у сферах економіки, освіти, культури та навколишнього середовища. Вперше на офіційному рівні передбачалася підтримка корсиканської мови поряд із державною (французькою)» [9, с. 264].

Період 1990-х – початку 2000-х років позначився загостренням внутрішніх конфліктів серед самих сепаратистів. Усередині Фронту

національного визволення Корсики відбулося декілька розколів, наймасштабніший із яких у 1996 році поділив організацію на *FLNC-Canal Historique* та *FLNC-Canal Habituel*. Це спричинило хвилю внутрішніх сутичок, політичних убивств та боротьби за контроль над етнонаціоналістичним полем. У результаті частина населення почала дистанціюватися від радикалів, тоді як підтримка поміркованих політичних партій, зокрема, Партії корсиканської нації (*Partitu di a Nazione Corsa*) поступово зростала [56].

Попри політичні зміни, насильство тривало протягом усього періоду. Дослідники зазначають, що у 1990-х роках Корсика переживала найвищий рівень політичних убивств у Західній Європі, що ще більше підірвало легітимність радикальних крил. «Закон Жокса» 22 січня 2002 року розширив автономію в сфері освіти (можливість викладання корсиканською мовою), транспортної та енергетичної інфраструктури, культурної політики, збереженні довкілля та регіональному плануванні. Передбачено елемент законодавчої адаптації (Асамблея Корсики, не ухвалюючи закони самостійно, змогла просити парламент Франції пристосувати їх до місцевої специфіки) [9, с. 264–265].

Це стало кульмінацією інституціоналізаційних процесів, однак референдум 6 липня 2003 року на острові завершився відхиленням реформи, що засвідчило глибоку суспільну неоднозначність щодо політичного майбутнього території; «проект змін був відхилений мінімальною більшістю «проти» (50,98 %) при явці понад 60 % жителів острова» [9, с. 265].

Загалом четвертий етап характеризується складною взаємодією між державними інституційними поступками, внутрішнім розколом у націоналістичному русі та поступовим зростанням ролі поміркованих політичних акторів. Це був період переходу від виключно збройної боротьби до комбінованого політико-військового формату руху, що створило передумови для подальшої трансформації сепаратизму у XXI ст.

П'ятий етап (демілітаризація та припинення збройної боротьби (2010–2014 роки).

Період 2010–2014 років став одним із найбільш принципових у трансформації корсиканського етносепаратизму, оскільки відбувся остаточний перехід від парамілітарної активності Фронту національного визволення Корсики до політичних та інституційних форм боротьби. Упродовж десятиліть Фронт залишався центральною силою радикального корсиканського націоналізму, здійснюючи вибухи, підпали, атаки на державні установи та символи французької влади. Однак з початку 2010-х років спостерігалася різка зміна стратегічної логіки руху, зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми факторами.

Одним із ключових драйверів демілітаризації стала глибока криза легітимності збройного підпілля серед корсиканського суспільства. Зростання економічних проблем, модернізація регіону та поява нового покоління прихильників націоналізму, орієнтованих на політичні механізми, змусили Фронт національного визволення Корсики переглянути власні методи боротьби. Дослідники наголошують, що на початку 2010-х років більшість населення острова вважала насильство контрпродуктивним та таким, що шкодило міжнародному іміджу корсиканського руху [47].

Французька держава, своєю чергою, також сприяла процесу демілітаризації, поєднуючи жорсткі заходи безпеки з політичним діалогом. У 2010–2012 роках було посилено боротьбу з мафіозними угрупованнями, які частково перетиналися з радикальними націоналістичними структурами, а також розширено можливості політичного представництва корсиканців у регіональних органах влади. Саме інституційне відкриття, зокрема, зростання впливу поміркованих націоналістичних партій, таких як «Зробимо Корсику» (*Femu a Corsica*), створило для Фронту національного визволення Корсики нову альтернативу легальної політичної боротьби.

Принагідно зазначимо, що кульмінаційним моментом аналізованого нами п'ятого етапу стала офіційна заява Фронту національного визволення Корсики від 26 червня 2014 року про повне та остаточне припинення збройної боротьби. Це рішення науковці трактують як наслідок тривалої еволюції

корсиканського етнополітичного руху, який повернувся до дозволених форм політичної конкуренції та колективного висловлення ідентичності. Відмова від насильства відкрила шлях до зміцнення позицій етнонаціоналістичних сил у публічній політиці, що згодом вилилося у перемогу автономістів та незалежників на регіональних виборах 2015 та 2017 років.

Шостий етап (політичний автономізм і демократичний сепаратизм (2014 рік – до сьогодні).

Період від 2014 року ознаменував якісну трансформацію корсиканського етнополітичного руху, що перейшов від моделі збройного спротиву до стратегії демократичного політичного автономізму. Скасування у 2014 році Фронтом національного визволення Корсики збройної діяльності створило нові умови для інституційного розвитку Корсики та переведення боротьби за розширення автономії у виключно політичну площину. Цей момент став історичним розривом із насильницьким циклом 1970–2000-х років та відкрив шлях до еволюції корсиканського націоналізму у бік європейського демократичного регіоналізму [47].

Після демілітаризації на перший план виходять політичні сили, що представляють поміркований автономістський та проєвропейський курс. Перемога коаліції «Задля Корсики» (*Pè a Corsica*) на регіональних виборах 2015 та 2017 років засвідчила широку суспільну підтримку символічного та інституційного розширення прав Корсики. Це стало найбільшою легітимацією корсиканського націоналізму з часу його політичного оформлення у 1980-х роках. У центрі політичних вимог етнонаціоналістів Корсики – визнання корсиканців окремим народом, закріплення офіційного статусу корсиканської мови, реформа земельної політики та розширення самоврядних повноважень.

Важливою особливістю сучасного етапу є посилення ролі Європейського Союзу як нормативного середовища, що сприяє розвитку регіональних автономій. Сучасний корсиканський етнонаціоналізм дедалі більше апелює до принципів субсидіарності, культурного плюралізму та європейської

регіональної демократії. Відтак дискурс незалежності відходить на другий план, уступаючи місце концепції автономії всередині Франції та Європи.

Із 2018 року тривають переговори між корсиканською владою та урядом Франції щодо нового статусу території. Попри відсутність швидких реформ, Париж визнає «необхідність особливого підходу» до острівного регіону, зокрема, в 2023–2024 роках обговорювалася можливість внесення змін до Конституції Франції, які дозволять Корсиці отримати широку законодавчу автономію. Все це свідчить про перехід конфлікту з площини опору до площини інституційних переговорів.

Сучасний корсиканський рух орієнтується на ненасильницькі форми мобілізації: масові демонстрації, парламентську діяльність, культурні кампанії з популяризації корсиканської мови, громадянські ініціативи із захисту довкілля та земельних ресурсів. У цьому контексті формуються нові підходи до національної ідентичності, що ґрунтуються на культурному відродженні, соціальній мобілізації та модернізації регіонального управління.

Таким чином, на завершення четвертого розділу магістерської роботи можна констатувати, що корсиканський етносепаратистський рух пройшов у своєму розвитку шість основних етапів. Він формувався впродовж кількох історичних періодів, кожен із яких відображав зміну політичних умов, розвиток національної свідомості та трансформацію форм протесту.

Перший етап (XVIII – XIX ст.) був пов'язаний із пробудженням корсиканської ідентичності та романтичним націоналізмом, що підкреслював відмінність острова від Франції та спирався на культурну спадщину, мову та традиції.

Другий етап (кінець XIX – перша половина XX ст.) характеризувався інтелектуально-культурним рухом та появою перших політичних вимог щодо автономії, але ще без організованого радикалізму.

Третій етап (1950–1970-ті роки) ознаменувався посиленням економічного невдоволення, кризою аграрного сектору та мобілізацією проти

французької адміністративної політики, що привело до формування модерного національного руху.

Четвертий етап (1970–1990-ті роки) став періодом активізації радикального сепаратизму, появи Фронту національного визволення Корсики (FLNC) та поширення політичного насильства як інструменту боротьби.

П'ятий етап (1990-і – 2014 рік) позначився переосмисленням стратегії: поряд із насильницькими методами зростала роль легальних політичних партій, а вимоги поступово змінювалися від незалежності до розширеної автономії.

Шостий етап (2014 рік – по сьогодні) характеризується переходом до ненасильницького політичного сепаратизму, розпуском FLNC, тріумфом автономістів на виборах та формуванням інституційних механізмів співпраці з французькою державою. У цьому контексті корсиканський національний рух дедалі більше тяжіє до парламентських форм боротьби, що зміцнює його легітимність та відкриває нові можливості для мирного узгодження інтересів.

ВИСНОВКИ

Підводячи загальні підсумки до нашої дипломної роботи магістра, можна констатувати наступні узагальнюючі висновки.

По-перше. Під етносепаратизмом у нашій магістерській роботі ми розуміємо практику політичної мобілізації етнічної групи, що спрямована на здобуття політичної незалежності або істотного розширення автономії в рамках національної держави, які можуть набувати форм від неінституціоналізованого руху до формалізованого політичного партійного представництва та інституційних гарантій (статутів автономії, конституційних змін тощо). Це визначення спирається на підходи, які поєднують етнодемографічні характеристики з політичними механізмами самовизначення етнічних спільнот.

Дослідження етносепаратизму спирається на комплекс теоретичних підходів, що дозволяють пояснити природу, мотивацію та форми політичної мобілізації етнічних спільнот. Одним із базових є *примордіалістський підхід*, представлений науковими працями К. Гірца, Е. Шілза, Е.Д. Сміта, який виходить із уявлення про етнічні групи як про спільноти, об'єднані сталими, «даними від народження» характеристиками. В межах цього підходу етносепаратизм трактується як прояв глибинних історичних та культурних зв'язків, що формують прагнення до політичного самовизначення. Хоча примордіалізм критикується за надмірну статичність, він пояснює важливість символічних ресурсів та колективної пам'яті у формуванні сепаратистських рухів.

На противагу цьому *інструменталістський підхід*, розвинений вченими М. Гехтером, П. Брассом та Е. Гелнером, розглядає етнічність як ресурс, що може бути мобілізований політичними елітами задля досягнення економічних чи владних цілей. З цієї позиції етносепаратизм постає не як природне прагнення етнічної групи, а як результат стратегічної діяльності акторів, які використовують етнічні наративи для посилення політичної підтримки,

перегляду розподілу ресурсів або зміни статусу регіону. Такий підхід особливо актуальний для аналізу політичних партій та рухів у Каталонії, Фландрії й на Корсиці.

Важливу роль відіграє і *конструктивістський підхід*, представлений науковими роботами Б. Андерсона, Е. Гобсбаума та Р. Брюейкера. Він розглядає етнічні ідентичності як соціально сконструйовані у процесі історичного розвитку, політичних інституцій та дискурсивних практик. У цьому контексті етносепаратизм інтерпретується як продукт формування модерних націй, політики ідентичності та механізмів інституційного визнання. Конструктивізм дозволяє дослідити, як мовна політика, системи освіти, адміністративні кордони чи медіа сприяють посиленню або послабленню сепаратистських настроїв.

Окрему групу становлять *інституціоналістські підходи*, що аналізують вплив моделей державного устрою, конституційних норм і систем розподілу влади на розвиток етносепаратизму. Класичні політологічні праці А. Лейпхарта, С. Роккана та Д. Лейна демонструють, що федералізм, регіоналізм, консоціаціоналізм або асиметричні автономії можуть як пом'якшувати конфлікти, так і, навпаки, стимулювати політичну мобілізацію. У межах цього підходу етносепаратизм постає як реакція на інституційні можливості впливу та участі, що відкривають або обмежують політичні структури.

Отже, теоретичне осмислення етносепаратизму потребує поєднання різних підходів, кожен із яких висвітлює окремий аспект цього складного явища: від історично-культурних витоків до інституційних структур та стратегічних рішень політичних акторів. Саме комплексне застосування зазначених концепцій забезпечує можливість ґрунтовного аналізу динаміки етносепаратизму в країнах Європейського Союзу.

По-друге. Еволюція баскського етносепаратизму в Іспанії демонструє складний і багатовимірний процес трансформації ідеологічних засад, організаційних форм та політичних стратегій баскського національного руху. *Перший етап баскського етносепаратизму, що розгорнувся наприкінці XIX – на*

початку XX ст., заклав фундамент ідеології баскського націоналізму, спираючись на концепти етнокультурної винятковості, історичного форторгу та політичного автономізму. Саме в цей час остаточно сформувалася національна доктрина Сабіно Арани, котра визначила основні символи, міфи походження, політичні вимоги та перші організаційні інституції руху.

Другий етап (1920–1930-ті роки) позначився радикалізацією та політизацією баскського націоналізму, що було спричинено економічною модернізацією, соціальною мобільністю та посиленням конфліктів між регіональними інтересами і централізаторською політикою Мадрида. У цей час формується внутрішня диференціація руху – від поміркованих автономістів до більш радикальних прихильників ідеї політичної незалежності.

Третій етап (1939–1975 роки) характеризувався жорсткими репресіями диктатури Франко, що спричинило перехід баскського сепаратизму до підпілля та появу терористичної організації ЕТА. Репресивна політика держави, заборона мови та культурної автономії сприяли мілітаризації національного руху. ЕТА стала ключовим актором, що поєднав ліворадикальну ідеологію з національно-визвольною риторикою.

Четвертий етап (кінець 1970-х – 1990-ті роки) став періодом політичної легітимації та інституціоналізації баскського націоналізму. Прийняття Конституції Іспанії 1978 року та Статуту автономії Країни Басків (1979) забезпечило широкий спектр політичних, культурних і адміністративних прав. Політичні сили, зокрема Баскська національна партія (PNV), отримали можливість діяти в легальному полі, що перемістило фокус боротьби з вулиць і підпілля в інститути демократії.

П'ятий етап (1990-ті роки – 2011 рік) демонструє поступову внутрішню трансформацію національного руху та початок демілітаризації. Зміна міжнародного контексту після холодної війни, зростання суспільної втоми від насильства та операції іспанських і французьких сил безпеки послабили ЕТА. Все більше баскських політичних груп переходило до ненасильницьких

моделей боротьби, що завершилося оголошенням ЕТА повного роззброєння та саморозпуску у 2011 році.

Шостий, сучасний етап (2011 рік – дотепер) характеризується функціонуванням політичного сепаратизму без насильства. Баскські партії продовжують просувати ідею права на самовизначення виключно парламентськими методами. Нині баскський сепаратизм інтегрувався в демократичний політичний простір Іспанського королівства та Європейського Союзу, зосередившись на економічній самодостатності, захисті мови та культурної автономії, а також на переговорах щодо розширення фіскальних і політичних прав.

По-третє. Еволюція фламандського етносепаратизму в Бельгії охоплює понад два століття й демонструє поступовий перехід від культурно-мовної емансипації до політично інституціоналізованого руху, а згодом – до сучасних форм неосепаратизму. На *першому етапі (кінець XVIII – кінець XIX ст.)* Фландрія переживала становлення національного пробудження, головним ядром якого було відродження нідерландської мови та боротьба з домінуванням французької еліти. Саме тоді сформувалися основи фламандської ідентичності – мовна мобілізація, літературне відродження та утвердження ідеї культурної рівності в межах бельгійської держави.

Другий етап (кінець XIX ст. – 1914 рік) характеризувався політизацією руху: культурна боротьба переросла у вимоги правового закріплення мовної рівності, доступу фламандців до адміністрації та університетської освіти. Фламандські організації та політичні діячі почали формувати структуровану політичну програму, спрямовану на посилення автономії регіону.

Третій етап (1914–1918-ті роки) позначився радикалізацією частини руху в умовах Першої світової війни та зростанням антагонізму між фламандцями й валлонами, що сприяло закріпленню ідеї окремих політичних інтересів Фландрії.

Четвертий етап (1920-ті – 1960-ті роки) ознаменувався інституційним визнанням фламандської мовної рівності через ухвалення «мовних законів», які

закріпили територіальний принцип використання нідерландської мови. Це стало першою суттєвою перемогою руху та легітимізувало політичну вимогу рівного статусу Фландрії в державі.

П'ятий етап (1970–1993 роки) приніс глибоку бельгійську федералізацію: конституційні реформи створили мовні спільноти, регіони й надали Фландрії реальну політичну автономію. У цей період етнорегіональний рух трансформувався у політичний сепаратизм, закріплений у діяльності партій на кшталт Народного союзу та пізніше політичної партії «Фламандський інтерес».

Шостий етап (від 1993 року – дотепер) – це етап політичного неосепаратизму, коли вимоги незалежності висувуються в умовах мирної парламентської конкуренції та інституційно сформованого федералізму. Сильні праві та націоналістичні партії, насамперед N-VA, просувають модель «конфедералізму», фактично прагнучи майже повної політичної самостійності Фландрії. Цей етап характеризується зростанням економічного аргументу сепаратизму, посиленням регіональної політичної суб'єктності та трансформацією політичного поля Бельгії.

По-четверте. Корсиканський етносепаратистський рух пройшов у своєму розвитку шість основних етапів. На *першому етапі (культурно-національне пробудження (кінець XIX – 1950-ті роки)* відбувалося формування модерної корсиканської ідентичності, розвиток рухів за збереження мови (corsu), фольклору та місцевих традицій. Виникають перші культурні організації, що критикують централізм Франції та мовну асиміляцію. Політичні вимоги ще майже відсутні.

У рамках *другого етапу (соціально-економічний протест і формування політизованої корсиканської ідентичності (1950-ті – початок 1970-х років)*, після економічної кризи та депопуляції острова, поширюється невдоволення політикою Парижа. У 1960-х активізуються студентські рухи, а в 1971 р. створюється «Azione per a Rinascita di a Corsica» (ARC), що вперше формує політичний дискурс корсиканської автономії.

На *Третьому етапі (радикалізація та народження збройного підпілля FLNC (1970-ті – початок 1980-х років)* в 1976 році утворюється Фронт національного визволення Корсики (*FLNC – Front de Libération Nationale de la Corse*), який веде збройну боротьбу проти французької влади: вибухи, підпали, атаки на представників держави. Зростає масова підтримка націоналістичного руху. З'являється вимога незалежності Корсики.

У рамках *четвертого етапу (поступова політична інституціоналізація та боротьба між поміркованими й радикалами (1980-ті – 2000-ні роки)* Франція надає Корсиці статус «особливого територіального колективу» (1982). Частина націоналістів переходить у політику; інші продовжують насильство. У 1990-х – 2000-х роках підпільні групи розколюються, радикалізм слабшає.

У *п'ятому етапі (демлітаризація та припинення збройної боротьби (2010–2014 роки)* FLNC офіційно оголошує про припинення збройної діяльності (2014). Політичне крило націоналістів посилюється, відмовляючись від насильницьких методів і переходячи до демократичних стратегій.

На *шостому етапі (політичний автономізм і демократичний сепаратизм (2014 рік – до сьогодні)* корсиканські етнонаціоналісти здобувають перемоги на регіональних виборах (2015, 2017, 2021 роки). Висуваються вимоги: 1) офіційного статусу корсиканської мови; 2) ширшої автономії або «автономії у складі Франції»; 3) амністії для колишніх бойовиків; 4) визнання корсиканського народу як окремої спільноти. Форма боротьби є повністю ненасильницька та виключно інституційна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування про походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 317 с.
2. Архипенко В. Особливості розвитку сепаратизму в Іспанії: загроза цілісності. *Розвиток політичної науки: європейські практики транснаціональні перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів, (3 березня 2011 р., м.Чернівці.) / [Ушенко О. (гол.ред.)]; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці: Букрек, 2011. С. 208–211.*
3. Басараб М. Глобалізаційні тенденції: нові стимули для сепаратизму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. Вип. 5. С. 275–286.*
4. Басараб М. Причини етнічного сепаратизму: актуальність для України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2009. Вип. 44. С. 313-322.*
5. Басараб М.М. Етнічний сепаратизм: іманентна конфліктність чи відповідь на загрози цінностям. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. 2011. Вип. 4. С. 295–306.*
6. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Переклад з англійської Олександра Рябова. Львів: Кальварія, 2006. 280 с.
7. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм. Пер з англ. Київ: Таксон, 2003. 300 с
8. Дівак В.В. Сепаратизм як соціально-політичне явище: сутність і причини виникнення. *Держава і право: збірник наукових праць. 2008. Вип. 39. С. 690–695.*

9. Зан М., Лойзик В. Корсика як етнічна регіональна автономія Французької Республіки. *Україна – Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та Європейського Союзу в контексті геополітичної турбулентності, російсько-української війни, електоральних практик і політичної участі міноритарних етнічних груп*. Матеріали Х-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10–11 жовтня 2025 року) / Ю. Остапець (голова редкол.); відповідальні за випуск: П. Габрин, М. Зан, К. Червеняк. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. С. 263–265.
10. Ключник Р. Вплив чинника ідентичності на політичні процеси в Бельгії. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2012. № 9. С. 235–241.
11. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 120–128.
12. Лесняк В. Інституційні механізми формування політики регіонального автономізму в сучасній Іспанії. *Регіональна політика та транскордонне співробітництво*. 2009. № 4. С. 163–170.
13. Лійпгарт А. Мажоритарна та консенсусна модель демократії. *Демократія. Антологія* / Упорядник О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 774–801.
14. Мосора М. Етнічний сепаратизм: теоретичне обґрунтування причин виникнення. *Прикарпатський вісник НТШ (серія «Думка»)*. 2016. № 3. С. 208–215.
15. Мосора М. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції «Європи регіонів». *Прикарпатський вісник НТШ (серія «Думка»)*. 2017. № 5-6. С. 148–158.
16. Мосора М. Ретроспектива особливостей прояву сепаратистських тенденцій у Європі на основі теорії національної ідентичності Е.Сміта. *IV Конгрес Соціологічної асоціації України «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві» (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет)* (м. Харків, 28-29 жовтня 2021 р.). 2021. С. 90–91.

17. Мосора М. Теоретико-методологічні підходи до аналізу етнонаціонального конфлікту як соціально-політичного явища. *XIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності» (Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Соціологічний факультет)* (м. Харків, 18-19 березня 2021 р.). 2021. С. 85–86.
18. Мосора М. Типологія сепаратизму у сучасному політологічному дискурсі. *Політологічні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м.Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017р.). 2017. С. 68–69.
19. Мосора М.А. Активна фаза сепаратизму в Каталонії. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2018. № 5. С. 201-211.
20. Мосора М.А. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу та України: дис. ... доктора філософії в галузі політології. Івано-Франківськ, 2022. 216 с. URL: [HTTPS://VAD.CNU.EDU.UA/WP-CONTENT/UPLOADS/SITES/156/2022/10/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%B0-1.PDF](https://vad.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/156/2022/10/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%B0-1.PDF) (дата звернення: 31.10.2025).
21. Панас Т. Еволюція шляхів урегулювання баскського етнополітичного конфлікту в Іспанії. *Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. КиМУ*. 2012. № 4. С. 1–7.
22. Панібудьласка В. Етнополітичний сепаратизм – поняття, зміст, форми і природа. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2009. Вип. 44. С. 306-313.
23. Поліщук К. В. Етнонаціональний вимір конфлікту у Країні Басків: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2007. 17 с.

- 24.Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. К.: Ніка- Центр, 2006. 320 с.
- 25.Сміт Е.Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ: К.І.С., 2004. 170 с.
- 26.Сміт Е.Д. Національна ідентичність / Пер. з англ. Київ: Основи, 1994. 223 с.
- 27.Стоянова А. Етнонаціоналізм у Західній Європі: сучасні інтерпретації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. Вип. 5 (61). С. 88–96.
- 28.Цебенко О. Форми вияву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. № 26. С. 44–51.
- 29.Цебенко О.О. Ідеологічні засади сепаратизму. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* / Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин. Київ: Ін-т міжнар. Відносин, 2011. Вип. 99. Ч. 2. С. 90–94.
- 30.Шаран О.В. Міжнародно-політичні механізми протидії сепаратизму у державах Європи: дис. ... доктора філософії в галузі політології. Львів, 2021. 270 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_sharan.pdf (дата звернення: 31.10.2025).
- 31.Alonso R. Why do Terrorists Stop? Lessons from ETA's End. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2021. Vol. 44. № 4 P. 287–309.
- 32.Arrieta Alberdi L. The Basque Country within Spain and Europe: Basque Nationalist Party Proposals during the Spanish Transition to Democracy (1975–1980). *Bayó Belenguer S., Brady N. (eds.). Pulling Together or Pulling Apart? Perspectives on Nationhood, Identity and Belonging in Europe. International Academic Publishers*. 2019. Vol. 21. P. 29–54.
- 33.Azurmendi M. Historia de la euscaldunización del País Vasco. San Sebastián: Etor, 2000. 312 p.
- 34.Blackwood Robert J. Corsican language status and speaker attitudes – minority language education, polynomia and distanciation. A Thesis Submitted for the Degree of PhD at the University of St Andrews, 2002. 360 p. URL:

- https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/14608?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.09.2025).
35. Blackwood Robert J. *The State, the Activists and the Islanders: Language Policy on Corsica*. Springer Dordrecht, 2008. 164 p. URL: https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4020-8385-3?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.09.2025).
  36. Blom J.C.H., Lamberts Emiel (eds.). *History of the Low Countries*. New York: Berghahn Books, 2006. 516 p.
  37. Clark R.P. *Negotiating with ETA: Obstacles to Peace in the Basque Country 1975–1988*. Reno: University of Nevada Press, 1984. 221 p.
  38. Clark R.P. *The Basques: The Franco Years and Beyond*. Reno: University of Nevada Press, 1979. 356 p.
  39. Cole A. *French Politics and Society*. London: Prentice Hall, 1998. 296 p.
  40. Connor W. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University Press, 1994. 220 p.
  41. Conversi D. *The Basques, the Catalans and the Spanish State: Alternative Routes to Nationalist Mobilisation*. London: Hurst & Co., 1997. 320 p.
  42. de la Calle L., Fazi A. Making Nationalists out of Frenchmen?: Substate Nationalism in Corsica. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2010. № 16 (3–4). P. 397–419. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13537113.2010.527228?scroll=top&needAccess=true> (дата звернення: 26.09.2025).
  43. De Schaepdrijver S. *Belgium: A History*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
  44. Douglass W. A., Zulaika J. *Basque Cultural Studies: Essays on the Basque Diaspora*. Reno: University of Nevada Press, 2007. 412 p.
  45. Elorza A., Aguilera de Prat C. *Nacionalismo y violencia en el País Vasco*. Madrid: Editorial Espasa, 1992. 278 p.
  46. Heiberg M. *The Making of the Basque Nation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 256 p.

47. Hepburn E., Elias A. From Violence to Politics: The Evolution of Corsican Nationalism. *Regional & Federal Studies*. 2014. Vol. 24 (4). P. 473–493.
48. Horowitz Donald L. Ethnic groups in conflict. Berkeley: University of California Press, 1985. 697 p.
49. Keating M. Nations against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland. London : Palgrave Macmillan, 1996.
50. King E. Language Policies in Regional Autonomies. Oxford: Oxford University Press, 2000.
51. McRae K. *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Belgium*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 1986.
52. Mees L. Nationalism, Violence and Democracy: The Basque Clash of Identities. London: Palgrave Macmillan, 2003. 223 p.
53. Molina F. The historical dynamics of ethnic conflicts: confrontational nationalisms, democracy and the Basques in contemporary Spain. *ASEN/Blackwell Publishing Ltd, Nations and Nationalism*. 2010. P. 240–260.
54. Paci D. ‘Je suis corse, un homme de village’: Towards a Study of Contemporary Corsican Nationalism (1959–98). *History*. 2023. Vol. 108. Issue 383. P. 556–580. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-229X.13378> (дата звернення: 26.09.2025).
55. Payne S.G. A History of Spain and Portugal. Madison: University of Wisconsin Press, 1993. 512 p.
56. Rossi J.-Y. Le Front de libération nationale corse: histoire d’un mouvement clandestin. Ajaccio: Albiana, 2003. 346 p.
57. Servais M. *The Flemish Movement and the Legacy of Collaboration*. Brussels: Academic & Scientific Publishers, 2010.
58. Urteaga Olano E. La politique linguistique en Corse. *Oñati Socio-Legal Series*. 2025. Vol. 15. № 2. P. 747–774. URL: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/2198/2483> (дата звернення: 25.09.2025).

59. Van Ginderachter Maarten. The Everyday Nationalism of Workers: Social Democracy and National Identity in Interwar Belgium. *Journal of Social History*. 2011. Vol. 45. № 2. P. 416–439.
60. Vanacker D. *Het Frontbeweging en de Vlaamse strijd*. Brussel: VUB Press, 2000. 354 p.
61. Vos L. *Nationalism and the Right in Belgium*. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2000. Vol. 6. № 1. 2000. P. 25–45.
62. Why Men Rebel: Ted Robert Gurr, Civil Strife, and Relative Deprivation. *Political Inequality: A blog since 2010*. URL: https://politicalinequality.org/2022/09/24/why-men-rebel-ted-robert-gurr-civil-strife-and-relative-deprivation/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 02.11.2025).
63. Wils L. *Van Clovis tot Di Rupo: De lange weg van de naties in de Lage Landen*. Leuven: Davidsfonds, 2014. 352 p.
64. Witte E., Van Velthoven H. *Language and Politics: The Belgian Case*. Brussels: VUB Press, 2010.